

**Δεν είμαστε γεννημένοι πολεμιστές.
Ψυχοκοινωνικές προϋποθέσεις για την ειρηνικότητα και την
«πολεμική ικανότητα»**

από τον [Andreas Peglau](#)

(Πρόκειται για αυτόματη μετάφραση από το DeepL, την οποία δεν έχω ελέγξει. Σας παρακαλώ να συγχωρήσετε τα σφάλματα που σίγουρα υπάρχουν.)

Από τότε που υπάρχει η ανθρωπότητα...

«Πόλεμος είναι μια οργανωμένη σύγκρουση που διεξάγεται με τη χρήση σημαντικών μέσων, όπλων και βίας, στην οποία συμμετέχουν συλλογικά όντα που ενεργούν με σχέδιο. Στόχος των συλλογικών όντων που συμμετέχουν είναι να επιβάλουν τα συμφέροντά τους. [...] Οι πράξεις βίας που διαπράττονται για το σκοπό αυτό στοχεύουν στη σωματική ακεραιότητα των αντιπάλων και οδηγούν έτσι σε θάνατο και τραυματισμούς.» (Wikipedia)^[2]

Ο αρχαίος Έλληνας φιλόσοφος Ηράκλειτος (περίπου 520 π.Χ. – 460 π.Χ.) έχει αφήσει την ακόλουθη φράση: «Ο πόλεμος είναι ο πατέρας όλων.»^[3] Το 1642, ο Άγγλος φιλόσοφος Τόμας Χομπς έγραψε για τον «πόλεμο όλων εναντίον όλων» ως αρχική, φυσική κατάσταση.^[4] Σχεδόν 300 χρόνια αργότερα, ο Σίγκμουντ Φρόιντ αναφέρθηκε σε μια άλλη φράση του Χομπς και ισχυρίστηκε: «Ο άνθρωπος είναι λύκος για τον άνθρωπο», ένα «άγριο θηρίο, το οποίο δεν γνωρίζει την ευσπλαχνία προς το είδος του», βασιζόμενος σε μια «πρωταρχική» – δηλαδή προκαθορισμένη, έμφυτη – «εχθρότητα των ανθρώπων μεταξύ τους».^[5]

Αν ήταν έτσι, δεν θα χρειαζόταν να σκεφτόμαστε πώς ξεσπούν οι πόλεμοι ή ποια συμφέροντα εξυπηρετούν: απλά είναι στα γονίδια μας... Αυτό θα σήμαινε επίσης ότι οι πόλεμοι θα ήταν σχεδόν αδύνατον να αποφευχθούν μακροπρόθεσμα. Και αν ήταν δυνατόν, μόνο με το τίμημα της καταπίεσης της αληθινής μας φύσης, των «γενετικών μας προδιαθέσεων».

Ακόμα και σήμερα, η θεωρία του πολέμου ως αρχικής, σχεδόν «φυσικής» κατάστασης εξακολουθεί να υποστηρίζεται. Δύο παραδείγματα:

Το 2009, κατά την απονομή του Νόμπελ Ειρήνης, ο Μπαράκ Ομπάμα, ο Πρόεδρος των ΗΠΑ που θα ήταν υπεύθυνος για περισσότερες ημέρες πολέμου από όλους τους προκατόχους του, δήλωσε:^[6] «Ο πόλεμος ήρθε, με τη μία ή την άλλη μορφή, με την εμφάνιση του πρώτου ανθρώπου στον κόσμο.»^[7] Στην ιστοσελίδα του «Ινστιτούτου Μέλλοντος» που ιδρύθηκε από τον ερευνητή τάσεων Matthias Horx, το 2024 αναφερόταν: «Από τότε που υπάρχουν οι άνθρωποι, υπάρχουν και οι πολεμικές συγκρούσεις.»^[8] Εδώ μάλιστα θεωρούσαν ότι το γνώριζαν με ακρίβεια:

«Οι πιο βίαιες κοινωνίες είναι – ή ήταν – εκείνες που εμείς θα χαρακτηρίζαμε μάλλον ως «ειρηνικές». Οι κοινωνίες των κυνηγών-συλλεκτών είχαν τα υψηλότερα ποσοστά δολοφονιών και στις περισσότερες περιοχές του πλανήτη μαίνονταν ατέλειωτοι φυλετικοί πόλεμοι. Στην αρχική φυσική κατάσταση, ο καθένας έπαιρνε ό,τι μπορούσε, τα μέλη άλλων φυλών δεν θεωρούνταν «δικοί μας» και η αποστροφή για τη δολοφονία ήταν ελάχιστη, ειδικά σε συνθήκες στέρησης».^[9]

Σε αντίθεση με αυτή την «φυσική αρχέγονη κατάσταση», οι αστικές δημοκρατίες, όπου η φτώχεια, η εκμετάλλευση, η καταπίεση και ο πολεμοκαπηλία ρυθμίζονται από το νόμο, πρέπει – ή τουλάχιστον θα έπρεπε – να φαίνονται ως καθαρή σωτηρία.

Ταξίδι στην αρχαιότητα

Ας ρίξουμε λοιπόν μια ματιά στην τρέχουσα κατάσταση των γνώσεων σχετικά με την εξέλιξη του ανθρώπου. Δεδομένου ότι στην αρχαιολογία, λόγω του μικρού αριθμού αποδεικτικών στοιχείων, συχνά γίνεται χρήση υποθέσεων και «αναλογικών συμπερασμάτων»^[10], ότι μεγάλο μέρος των θεωριών είναι αμφισβητήσιμο ακόμη και μεταξύ των ειδικών και ότι ακόμη και μια μεμονωμένη νέα ανακάλυψη μπορεί να ανατρέψει την εικόνα, ορισμένες από τις παρακάτω πληροφορίες, ιδίως όσον αφορά τη χρονολόγηση, έχουν μόνο προσωρινή ισχύ. Ελπίζω ότι τα συμπεράσματα που εξάγω από αυτά θα έχουν μεγαλύτερη διάρκεια.

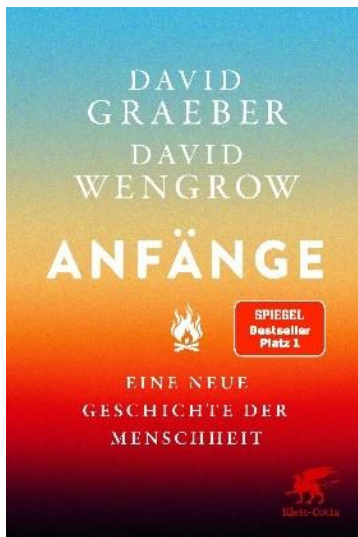
Επί του παρόντος, θεωρείται γενικά ότι η απόσχιση της γραμμής που οδήγησε στον σημερινό άνθρωπο από εκείνη που οδήγησε στον σημερινό χιμπατζή συνέβη πριν από περίπου έξι εκατομμύρια χρόνια.^[11] Από αυτό προέκυψαν αρχικά όντα που μοιάζαν σχετικά με πιθήκους, τα οποία ονομάστηκαν «προάνθρωποι». Οι «πρώτοι άνθρωποι» και οι «πρώιμοι άνθρωποι», οι πρώτοι εκπρόσωποι του γένους «Homo», εμφανίστηκαν πριν από δύο έως τρία εκατομμύρια χρόνια.^[12] Για τον «ανατομικά σύγχρονο άνθρωπο», τον *Homo sapiens*, έχει αποδειχθεί μέχρι στιγμής η ύπαρξή του πριν από περίπου 300.000 χρόνια.^[13]

Υπάρχει γενική συναίνεση ότι στη διαδικασία της ανθρωποποίησης συνέβαλε, μεταξύ άλλων, η χρήση της φωτιάς. Σχετικά με αυτό, στην ιστοσελίδα «Planet Wissen» αναγράφεται:^[14]

«Ορισμένα ευρήματα υποδηλώνουν ότι οι πρόγονοί μας [...] χρησιμοποιούσαν τη δύναμη της φωτιάς ήδη πριν από περίπου 1,5 εκατομμύρια χρόνια. Ωστόσο, το ερώτημα από πότε ο άνθρωπος κατάφερε να ανάψει φωτιά από μόνος του εξακολουθεί να αποτελεί αντικείμενο έντονων συζητήσεων μεταξύ των ερευνητών. Πολλοί υποθέτουν ότι αυτό ήταν δυνατό για τους Νεάντερταλ πριν από 40.000 χρόνια με τη βοήθεια πυρόλιθων».

Εάν τα παραπάνω στοιχεία είναι σωστά, οι πρόγονοί μας θα είχαν χρησιμοποιήσει τη φωτιά για σχεδόν ενάμισι εκατομμύριο χρόνια χωρίς να ανακαλύψουν πώς να την ανάβουν μόνοι τους. Δεν είναι περίεργο που άλλοι επιστήμονες, όπως ο ιστορικός James C. Scott, τοποθετούν την ανακάλυψη της φωτιάς πολύ νωρίτερα: περίπου 400.000 χρόνια πριν.^[15] 400.000 ή 40.000 χρόνια; Πίσω από αυτή την αξιοσημείωτη ασάφεια των 360.000 ετών κρύβεται ένα βασικό πρόβλημα της έρευνας για τα πρώτα στάδια της εξέλιξής μας: για το μεγαλύτερο μέρος της ύπαρξης των όντων που γίνονται όλο και πιο ανθρώπινα, υποθέτουμε πολλά, αλλά γνωρίζουμε εξαιρετικά λίγα.

Καμία αντιπροσωπευτική δήλωση

Στο βιβλίο *Anfänge. Eine neue Geschichte der Menschheit* (Αρχές. Μια νέα ιστορία της ανθρωπότητας), που εκδόθηκε το 2021, ο ανθρωπολόγος David Graeber και ο αρχαιολόγος David Wengrow συνοψίζουν την τρέχουσα κατάσταση της έρευνας. Γράφουν: «Για την πρώιμη προϊστορία μας

«υπάρχουν ελάχιστα ευρήματα. Έτσι, υπάρχουν [...] χιλιάδες χρόνια κατά τα οποία τα μόνα διαθέσιμα τεκμήρια ανθρωποειδούς δραστηριότητας είναι ένα μόνο δόντι ή ίσως μερικά θραύσματα πελεκημένου πυριτόλιθου. [...]

Πώς ήταν αυτές οι πρωτόγονες κοινωνίες; Τουλάχιστον σε αυτό το σημείο πρέπει να είμαστε ειλικρινείς και να παραδεχτούμε ότι δεν έχουμε την παραμικρή ιδέα. [...]

Για τις περισσότερες περιόδους, δεν γνωρίζουμε καν πώς ήταν δομημένοι οι άνθρωποι κάτω από τον λάρυγγα, για να μην μιλήσουμε για τη χρωστική ουσία, τη διατροφή και όλα τα άλλα».^[16]

Το 2024, ο αρχαιολόγος Harald Meller, ο ιστορικός Kai Michel και ο εξελικτικός βιολόγος Carel van Schaik επιβεβαίωσαν: «Έχουμε να κάνουμε με έναν ελάχιστο αριθμό ανθρώπινων οστών που έχουν διασωθεί».^[17] Μια εκτίμηση που ανέφεραν έφτασε τα 3.000 «υπολείμματα του Homo sapiens που ήταν παλαιότερα από 10.000 χρόνια».^[18]

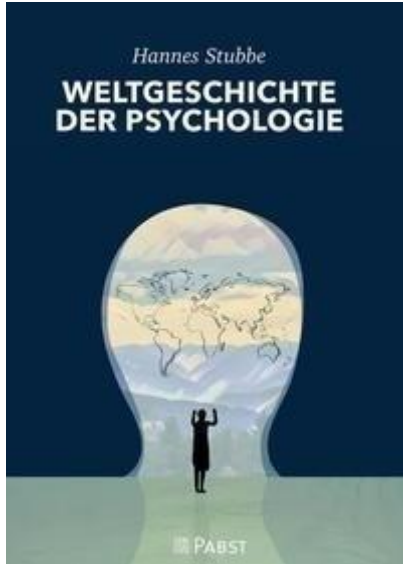
Για τον συνολικό αριθμό των προ-ανθρώπων, πρωτόγονων, πρώιμων και σύγχρονων ανθρώπων που είχαν κατοικήσει τη Γη μέχρι εκείνη τη στιγμή, υπάρχει μια – αναγκαστικά εξαιρετικά υποθετική – εκτίμηση ότι ήταν περισσότεροι από επτά δισεκατομμύρια.^[19] Δεδομένου ότι ο πληθυσμός των ανθρωποειδών όντων αρχικά αυξανόταν με αργούς ρυθμούς, η συντριπτική πλειοψηφία τους ανήκε στην κατηγορία του Homo sapiens.^[20]

Από δισεκατομμύρια άτομα διάσπαρτα σε μισή Γη, έχουν βρεθεί μερικές χιλιάδες λείψανα, τα οποία με την πάροδο του χρόνου γίνονται όλο και πιο δύσκολο να εντοπιστούν: Αυτό καταδεικνύει πόσο ασταθείς είναι όλες οι γενικευμένες συμπεράσματα σχετικά με τα πρώιμα ανθρωποειδή όντα και τους ανθρώπους. Δεν μπορεί να γίνει λόγος για το ότι τα σκελετικά μέρη μερικών ατόμων μπορούν να χρησιμεύσουν για αντιπροσωπευτικές δηλώσεις σχετικά με μεγάλες ομάδες ζωντανών ανθρώπων.

Οι πληροφορίες σχετικά με τις ψυχοκοινωνικές πτυχές, σχετικά με την πνευματική και ψυχική κατάσταση των πρώην ιδιοκτητών τους, δεν περιέχονται σε οδοντικά και κρανιακά οστά, τα οποία αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος αυτών των ευρημάτων. Ούτε για το αν ήταν πολεμοχαρείς ή ειρηνικοί.

Τα πρώτα «άμεσα τεκμήρια για αυτό που σήμερα ονομάζουμε [...] «κουλτούρα» δεν χρονολογούνται «πιο παλιά από 100.000 χρόνια». Και μόλις τα τελευταία 50.000 χρόνια τέτοια τεκμήρια αρχίζουν να γίνονται πιο συχνά.^[21]

Ωστόσο, ο *Homo sapiens* υπήρχε ήδη τουλάχιστον 250.000 χρόνια. Αλλά και αυτά που πιστεύουμε ότι γνωρίζουμε για την ψυχική διάθεση, τα κίνητρα, τους στόχους και τις κοινωνικές συμπεριφορές των ανθρώπων κατά τη διάρκεια αυτών των 250.000 χρόνων βασίζονται – με εξαίρεση τις τελευταίες πέντε χιλιετίες – σχεδόν αποκλειστικά σε περισσότερο ή λιγότερο εύλογες υποθέσεις.

Πόσο προσωρινές είναι αυτές οι υποθέσεις αποκαλύφθηκε για άλλη μια φορά με την είδηση της 6ης Ιουνίου 2023, ότι ήδη πριν από 200.000 χρόνια ανθρωποειδείς πρόγονοι έθαβαν τους συγγενείς τους. Μέχρι τώρα, αυτό είχε αποδοθεί μόνο στον Νεάντερταλ και στον *Homo sapiens* – και μάλιστα μόνο τα τελευταία 100.000 χρόνια. Αυτές οι ανακαλύψεις, σύμφωνα με την είδηση, «αμφισβητούν την μέχρι τώρα αντίληψη για την ανθρώπινη εξέλιξη, σύμφωνα με την οποία μόνο η ανάπτυξη μεγαλύτερων εγκεφάλων επέτρεψε σύνθετες δραστηριότητες όπως η ταφή των νεκρών».^[22]

Μια συνοπτική συλλογή παλαιότερων αρχαιολογικών ευρημάτων και των υποθέσεων που έχουν εξαχθεί από αυτά βρίσκεται στο βιβλίο *Weltgeschichte der Psychologie* (Παγκόσμια ιστορία της ψυχολογίας), που έχει συγγράψει ο ψυχολόγος και ανθρωπολόγος Hannes Stubbe.^[23]

Φροντίδα αντί για φόνο

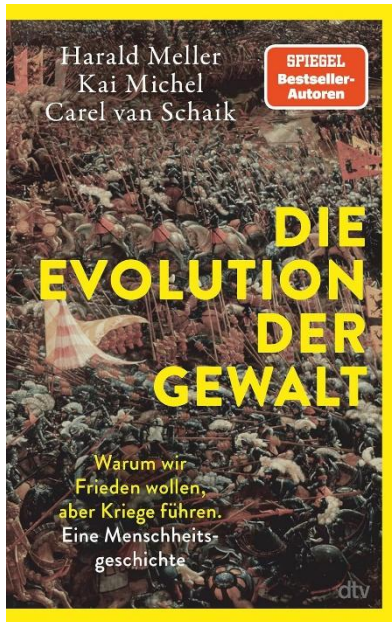
Ο R. Brian Ferguson, ένας άλλος ανθρωπολόγος, εξέτασε σε διάφορες τοποθεσίες εκατοντάδες σκελετούς *Homo sapiens*, ηλικίας άνω των 10.000 ετών, για να διαπιστώσει εάν παρουσίαζαν βλάβες από διαπροσωπική βία. Αποτέλεσμα: Αυτό συνέβη μόνο σε περίπου τρεις δωδεκάδες από αυτούς. Δηλαδή, δεν βρήκε αρχαιολογικά στοιχεία για πόλεμο πριν από 10.000 χρόνια. Επιπλέον, η βία δεν πρέπει να ήταν σκόπιμη.^[24]

Πράγματι, υπάρχουν ενδείξεις για πράξεις βίας μεταξύ ανθρώπων και στην προϊστορία, με την παλαιότερη να χρονολογείται σε περίπου 430.000 χρόνια.^[25] Αφού οι Meller, Michel και van Schaik, στο βιβλίο τους *Die Evolution der Gewalt* (Η εξέλιξη της βίας), εξέτασαν τα τρία εκατομμύρια χρόνια από την εμφάνιση του γένους *Homo*, «χωρίς να παραλείψουν κανένα σημαντικό στοιχείο», καταλήγουν στο συμπέρασμα: «Δεν υπάρχει ούτε μια χούφτα αποδείξεις για τη σκόπιμη δολοφονία ανθρώπων».^[26]

Αλλά ακόμη και αν αυτές οι δολοφονίες ήταν πράγματι δολοφονίες, κάτι που δεν μπορεί να διασαφηνιστεί λόγω έλλειψης μαρτυριών, μια δολοφονία δεν είναι πόλεμος. Και ένας μεμονωμένος δολοφόνος – για τον οποίο, σε αντίθεση με το θύμα, δεν υπάρχουν καθόλου πληροφορίες – δεν μπορεί να θεωρηθεί αντιπροσωπευτικός του πληθυσμού της ανθρωπότητας εκείνης της εποχής.

Ο Harald Meller και οι συν-συγγραφείς του σημειώνουν επίσης:

«Αν αναζητήσουμε προϊστορικά στοιχεία για πόλεμο, δολοφονίες και φόνους, θα βρούμε αντίθετα ενδείξεις φροντίδας και αγάπης. Τα παλαιοαρχαιολογικά ευρήματα μαρτυρούν ότι οι άνθρωποι βοηθούσαν και υποστήριζαν ο ένας τον άλλον, αλλιώς πολλά τραύματα θα ισοδυναμούσαν με θανατική ποινή».

Ως παράδειγμα αναφέρουν έναν Νεάντερταλ, ο οποίος πέθανε επίσης πριν από περίπου 430.000 χρόνια και «υπέφερε από μια σειρά εκφυλιστικών ασθενειών, τραύματα, συντόμευση του δεξιού χεριού και πιθανώς τύφλωση του αριστερού ματιού, καθώς και σοβαρή βαρηκοΐα», αλλά έφτασε σε ηλικία «σαράντα έως πενήντα ετών» – κάτι που ήταν εφικτό μόνο με «καθημερινή υποστήριξη» από την ομάδα του, συμπεριλαμβανομένης της περιποίησης των πληγών του.^[27]

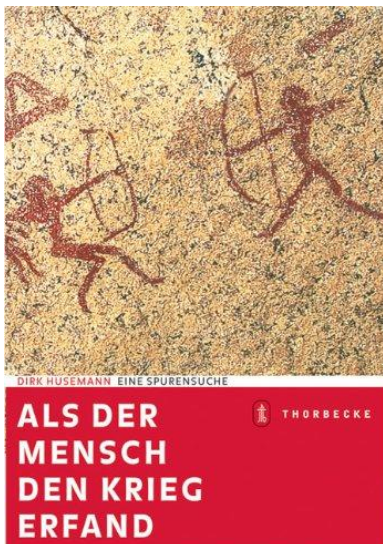
Κριτήρια για τον «πόλεμο»

Επιπλέον, δεν είναι κάθε σκόπιμη άσκηση βίας μεταξύ ανθρώπων, ούτε καν κάθε σύγκρουση με όπλα, πόλεμος. Για να ανατρέσουμε και πάλι στη Wikipedia:

«Μια βασική πρόκληση στην ταξινόμηση των πολέμων είναι το ερώτημα πότε ένας πόλεμος μπορεί να χαρακτηριστεί ως τέτοιος. Από πολιτική και επιστημονική άποψη, συχνά γίνεται διάκριση μεταξύ ένοπλης σύγκρουσης και πολέμου. Ένοπλη σύγκρουση είναι μια σποραδική, μάλλον τυχαία και μη στρατηγικά αιτιολογημένη ένοπλη σύγκρουση μεταξύ μαχόμενων μερών».^[28]

Σε «μεγάλα ερευνητικά προγράμματα», συνεχίζει η Wikipedia, «ο αριθμός των 1.000 νεκρών ετησίως θεωρείται ως ένας γενικός δείκτης ότι μια ένοπλη σύγκρουση εξελίσσεται σε πόλεμο». Άλλες «ορισμοί του πολέμου» απαιτούσαν επιπλέον «ένα ελάχιστο επίπεδο συνεχούς σχεδιασμού και οργάνωσης από τουλάχιστον έναν από τους αντιπάλους» ή «ότι τουλάχιστον μία από τις αντιμαχόμενες πλευρές πρέπει να είναι ένα κράτος που συμμετέχει στη σύγκρουση με τις ένοπλες δυνάμεις του».^[29]

Ένα εύρημα που θεωρήθηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα ως απόδειξη της παλαιότερης πολεμικής σύγκρουσης πληρούσε, στην καλύτερη περίπτωση, εν μέρει τα προαναφερθέντα κριτήρια. Ο R. Brian Ferguson αναφέρει σχετικά με την ανασκαφή που πραγματοποιήθηκε στο σημερινό Σουδάν:

«Αυτός ο νεκροταφείο, γνωστός ως αρχαιολογικός χώρος 117, ανακαλύφθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1960 κατά τη διάρκεια μιας αποστολής υπό την ηγεσία του Fred Wendorf, αρχαιολόγου στο Southern Methodist University στο Ντάλας του Τέξας, και σύμφωνα με χονδρικές εκτιμήσεις χρονολογείται μεταξύ 12.000 και 14.000 ετών. Περιείχε 59 καλά διατηρημένα σκελετούς, εκ των οποίων οι 24 βρέθηκαν σε στενή σχέση με κομμάτια πέτρας, τα οποία ερμηνεύτηκαν ως τμήματα βλημάτων.»^[30]

Μέχρι σήμερα έχουν βρεθεί 61 νεκροί διαφορετικών ηλικιών και των δύο φύλων. 41 σκελετοί παρουσιάζουν τραύματα.^[31] Ωστόσο, δεν ήταν δυνατό να διαπιστωθεί εάν οι νεκροί είχαν ταφεί

ταυτόχρονα ή σε διάστημα πολλών ετών. Στο βιβλίο του *Als der Mensch den Krieg erfand* (Όταν ο άνθρωπος εφηύρε τον πόλεμο), ο αρχαιολόγος Dirk Husemann αναφέρει ότι ο Fred Wendorf ανακάλυψε «κοντά έναν άλλο τόπο ταφής από την ίδια εποχή», στον οποίο «δεν υπήρχε ούτε ένας νεκρός με τραύματα». Επομένως, θεωρήθηκε πιθανό ότι στον αρχαιολογικό χώρο 117 «ενταφιάστηκαν σκόπιμα μόνο εκείνοι που είχαν πεθάνει βίαια».^[32]

Εν τω μεταξύ, αποκαλύφθηκε ότι «πολλοί από αυτούς τους ανθρώπους παρουσίαζαν τραύματα» – κυρίως από βέλη ή δόρατα – «που είχαν ήδη επουλωθεί κατά τον θάνατό τους».^[33] Αυτό αφορούσε τα τρία τέταρτα των ενηλίκων.

Η κρίση του Ντίρκ Χούσεμαν φαίνεται λοιπόν να είναι σωστή: «αποκλείεται» η ύπαρξη σφαγής.^[34] Ωστόσο, τα ευρήματα αυτά αποδεικνύουν «επαναλαμβανόμενη βία μεταξύ των ανθρώπων».^[35]

5.988 εκατομμύρια χρόνια χωρίς ενδείξεις πολέμου

Αλλά ακόμη και αν – παρά την πλήρη άγνοια των λεπτομερών περιστάσεων – θέλαμε να χαρακτηρίσουμε τα τραύματα και τους φόνους που συνέβησαν πριν από περίπου 12.000 χρόνια στο Σουδάν ως σημάδια πολέμου, αυτό θα σήμαινε ότι, με βάση τα έξι εκατομμύρια χρόνια της ανθρωπίνης ύπαρξης, δεν υπάρχουν στοιχεία για πόλεμο για 5.988 εκατομμύρια χρόνια, δηλαδή για το 99,98% αυτής της περιόδου. Αν αντίθετα λάβουμε ως σημείο αναφοράς τα τρία εκατομμύρια χρόνια από την εμφάνιση των πρώτων ανθρώπων, δηλαδή του γένους Homo, μπορούμε να διαπιστώσουμε το ίδιο για το 99,96% αυτού του χρόνου. Ακόμη και αν λάβουμε ως σημείο αναφοράς μόνο τα 300.000 χρόνια ύπαρξης του Homo sapiens που έχουν αποδειχθεί μέχρι σήμερα, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι Για το 96% της ζωής των «ανατομικά σύγχρονων ανθρώπων» δεν υπάρχει καμία απόδειξη για οποιαδήποτε πολεμική σύγκρουση. Το ίδιο ισχύει και για τους Νεάντερταλ, που υπήρχαν ως «ανεξάρτητο είδος» ήδη πριν από 450.000 χρόνια.^[36] Επίσης, οι Harald Meller, Kai Michel και Carel van Schaik δηλώνουν ότι για αυτό το ατελείωτο χρονικό διάστημα «δεν υπάρχουν μέχρι σήμερα αρχαιολογικά στοιχεία για πόλεμο ή ακόμη και σποραδικές συγκρούσεις μεταξύ ομάδων». Η αρχαιολογία μιλάει εδώ «με σαφήνεια: από την άποψη της ιστορίας της ανθρωπότητας, η συλλογική, οργανωμένη σφαγή φαίνεται να είναι ένα νεαρό φαινόμενο».^[37]

Γιατί, αναρωτιούνται ο ψυχολόγος Christopher Ryan και η ψυχίατρος Cacilda Jethá στο βιβλίο τους *Sex. Die wahre Geschichte* (Σεξ. Η αληθινή ιστορία), οι πρόγονοί μας θα έπρεπε να έχουν ξεκινήσει εξαντλητικές μεταναστεύσεις σε έναν εύφορο, ουσιαστικά ακατοίκητο^[38] πλανήτη με ανεξάντλητους πόρους^[39] για να σκοτώσουν άλλους ανθρώπους ή να σκοτωθούν οι ίδιοι; Συμφωνεί με αυτό το γεγονός ότι στις προϊστορικές βραχογραφίες, που έχουν ανακαλυφθεί πλέον κατά χιλιάδες, δεν υπάρχουν σκηνές πολέμου.^[40] Μόλις πριν από περίπου 7.000 χρόνια δημιουργήθηκαν πολλά μαζικά τάφοι, τα οποία οι ειδικοί θεωρούν ομόφωνα ως αποδεικτικά στοιχεία πολεμικών σφαγών.^[41] Οι πρώτες εικαστικές αναπαραστάσεις, στις οποίες φαίνονται τοξότες να αντιμετωπίζουν εχθρικά ο ένας τον άλλον,^[42] χρονολογούνται σήμερα σε ηλικία περίπου 5.000 ετών.^[43]

Οι πόλεμοι, όπως μπορεί να υποθέσουμε, ήταν κυρίως αποτέλεσμα της δημιουργίας αυταρχικών κοινωνικών δομών, της συνακόλουθης άνισης κατανομής της περιουσίας, ίσως επιπλέον υποδαυλισμένων από φυσικές καταστροφές και τις ποικίλες επιπτώσεις τους.^[44]

Ας καταλήξουμε λοιπόν στο εξής: φράσεις όπως αυτές που αναφέρθηκαν στην αρχή από τον Μπαράκ Ομπάμα ή το Zukunftsinstitut («Από τότε που υπάρχουν οι άνθρωποι, υπάρχουν και οι πολεμικές συγκρούσεις») δεν μπορούν να τεκμηριωθούν με κανένα τρόπο και, ως εκ τούτου, είναι επιστημονικά ανακριβείς.

Όποιος εξακολουθεί να διαδίδει τέτοιου είδους απόψεις, πρέπει να αναρωτηθεί σε ποια βάση και με ποια κίνητρα το κάνει. Στην περίπτωση του Ομπάμα, η σκέψη είναι προφανής: το να παρουσιάζει τους πολέμους ως κάτι βαθιά ανθρώπινο, πιθανότατα του διευκόλυνε να ξεκινήσει ο ίδιος πολέμους χωρίς τύψεις.

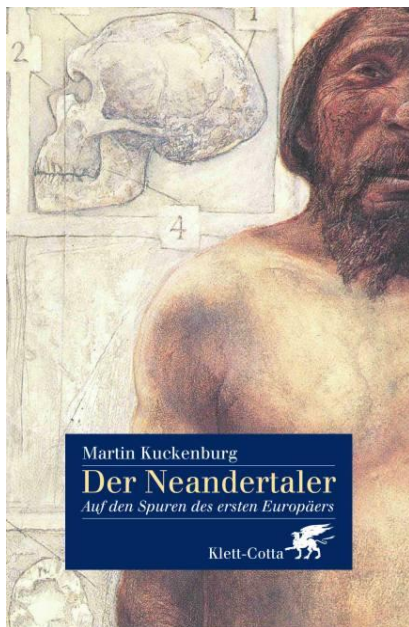
Ομοίως, θα πρέπει να βολεύει τους σημερινούς πολεμοκάπηλους στις κυβερνήσεις και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης να επισημαίνουν μια υποτιθέμενη έμφυτη τάση μας για καταστροφή και φόνο, ή ακόμα και λαγνεία, προκειμένου να μας κάνουν αποδεκτή την «πολεμική ικανότητα» που επιδιώκουν, σύμφωνα με το σύνθημα: «Εσείς το θέλετε έτσι κι αλλιώς!»

Βασικά ισχύει: Όποιος πιστεύει στην έμφυτη καταστροφικότητα του ανθρώπου, γλιτώνει το ενοχλητικό ερώτημα του τι είναι αυτό που κάνει τους ανθρώπους «κακούς».

Όρια της γνώσης

Η έλλειψη αντικειμενικών δυνατοτήτων αξιολόγησης της πρώιμης ιστορίας της ανθρωπότητας σημαίνει φυσικά ταυτόχρονα ότι δεν μπορούμε να αποδείξουμε μια εντελώς *ειρηνική* αρχή της ανθρωπότητας, ούτε μια παραδεισένια, αρχέγονη κομμουνιστική ή μητριαρχική αρχική κατάσταση. Το 1996, μετά από διεξοδικές έρευνες, οι αρχαιολόγοι Brigitte Röder, Juliane Hummel και Brigitta Kunz κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η μητριαρχία «δεν μπορεί να αποδειχθεί ούτε να διαψευσθεί με αρχαιολογικές πηγές. Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα της αρχαιολογίας είναι ότι μέχρι σήμερα δεν διαθέτει κλειδί για τον κόσμο των ιδεών των κοινωνιών του παρελθόντος».^[45]

Για τα τελευταία 50.000 χρόνια, οι σπηλαιογραφίες και οι εικονιστικές αναπαραστάσεις – που χρήζουν ερμηνείας – προσφέρουν μια εικόνα αυτού του κόσμου σκέψης. Ωστόσο, ένα πιο αξιόπιστο «κλειδί» αναπτύχθηκε μόνο με τη δυνατότητα καταγραφής των γραπτών γλωσσών με τρόπο που να αντέχει στο χρόνο, για παράδειγμα με τη σφηνοειδή γραφή – δηλαδή πριν από περίπου 5.000 χρόνια.^[46] Το γεγονός ότι ακόμη και αυτός ο κλειδί δεν είναι ακριβής, ότι οι γραπτές παραδόσεις είναι συχνά λανθασμένες, παραμορφωμένες και σχεδόν πάντα ελλιπείς, επισημαίνεται ήδη από τη δικαιολογημένη φράση ότι η ιστορία γράφεται από τους *νικητές*. Στην περίφημη περίπτωση του Νησιού του Πάσχα, οι κατακτητές και οι δουλέμποροι απέδωσαν στους ντόπιους την καταστροφή που οι ίδιοι προκάλεσαν και ξεκίνησαν.^[47]

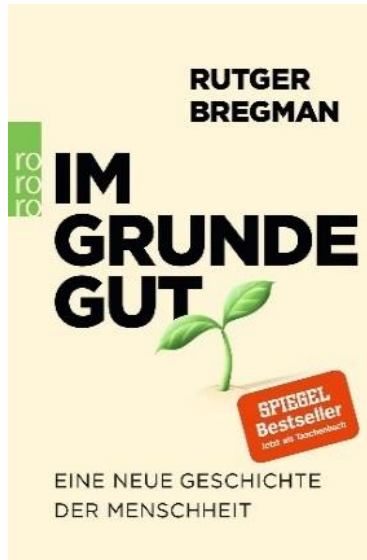

Οι δυσφημίσεις των «πρωτόγονων» πολιτισμών είναι συχνές στην ιστορική ανασκόπηση. Έτσι, οι Νεάντερταλ περιγράφονταν και περιγράφονται ακόμη ως μυώδεις, «διανοητικά υποανάπτυκτοι και σχεδόν ακατανόητοι εξωγήινοι»^[48] – παρόλο που πολυάριθμα ευρήματα αποδεικνύουν εδώ και καιρό ότι αυτή η ανθρωπίνη φυλή, που εξαφανίστηκε πριν από περίπου 40.000 χρόνια, ήταν ισάξια με τον *Homo sapiens* σε όλους τους ουσιαστικούς τομείς, εξίσου «ανθρώπινος» και σε ορισμένες περιπτώσεις αναμίχθηκε με αυτόν μέσω της αναπαραγωγής.^[49] Ο Hannes Stubbe σημειώνει: «Ακόμα κι αν είναι δύσκολο για ορισμένους επιστήμονες να το παραδεχτούν, σήμερα πρέπει να αποδεχτούμε τον Νεάντερταλ ως έναν πλήρη άνθρωπο με όλες τις πνευματικές, ψυχικές και κοινωνικές λειτουργίες, δυνάμεις και ικανότητες [...]».^[50] Επιπλέον, οι Νεάντερταλ είχαν μεγαλύτερο εγκέφαλο από εμάς...^[51]

Ο Martin Kuckenburg έχει αποκαταστήσει τη δικαιοσύνη για τους Νεάντερταλ ως «πρώτους Ευρωπαίους» σε διάφορες δημοσιεύσεις του.^[52]

Σε σχέση με το θέμα της «πολεμικής ικανότητας», αξίζει να επισημανθούν δύο ακόμη παραδείγματα παραποίησης της πραγματικότητας. Μόνο μια κραυγαλέα, που έχει πλέον αποκαλυφθεί λεπτομερώς, παραποίηση δεδομένων^[53] επέτρεψε στον ψυχολόγο Steven Pinker να ισχυριστεί ότι στο παρελθόν «η συλλογική βία [...] υπήρχε πάντα και παντού»^[54] – και να συνάγει από αυτό μια ιδεαλιστική εικόνα των αστικών-καπιταλιστικών κοινωνικών δομών.^[55] Ιδιαίτερα θρασύς ήταν ο ανθρωπολόγος Napoleon Chagnon,^[56] ο οποίος το 1964 δώρισε αρχικά τσεκούρια και μαχαίρια στον λαό των Yanomami, για να ισχυριστεί στη συνέχεια, βασιζόμενος σε διάφορες ψευδείς δηλώσεις, σε

μπεστ σέλερ ότι είναι εξαιρετικά βίαιοι. Το 1995, οι Γιανομάμι του απαγόρευσαν την είσοδο στο έδαφός τους για τις συνεχείς συκοφαντίες του.^[57] Ωστόσο, ο Chagnon, και φυσικά ο Pinker, εξακολουθούν να θεωρούνται βασικοί μάρτυρες της βίας των αυτοχθόνων λαών και της εγγενούς κακίας τους.

Ο ιστορικός Rutger Bregman έχει συλλέξει παραδείγματα για την υποκρισία της «τυποποιημένης αφήγησης» του «κακού άγριου», τον οποίο μόνο μια «καλή» (δυτική) κοινωνία μπορεί να κάνει κοινωνικά αποδεκτό, και έχει εξετάσει κριτικά υποτιθέμενα επιστημονικά πειράματα, έρευνες και δημοσιεύσεις σχετικά με την εικόνα του ανθρώπου.

Καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο άνθρωπος είναι – όπως και ο τίτλος του βιβλίου του – «καλός στην ουσία».^[58]

Η περιγραφόμενη έλλειψη σοβαρών δεδομένων για την (προ)ιστορία της ανθρωπότητας σημαίνει ότι δεν μπορούμε να απαντήσουμε στο ερώτημα αν είμαστε γεννημένοι πολεμιστές; Ναι, μπορούμε.

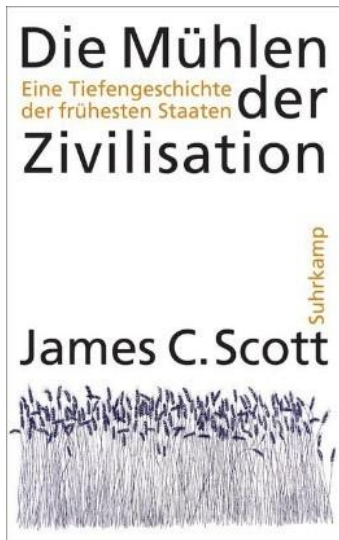
Μια έμφυτη τάση για πόλεμο και φόνο θα έπρεπε να εκδηλώνεται πάντα και παντού – έστω και μόνο από το γεγονός ότι πρέπει να καταστέλλεται συνεχώς. Για να απορρίψουμε ως απαράδεκτη την

άποψη ότι είμαστε γεννημένοι πολεμιστές, αρκεί να αποδείξουμε ότι υπήρχαν ή υπάρχουν και άλλες επιλογές. Για τις τελευταίες χιλιετίες, αυτό είναι απολύτως δυνατό.^[59]

Κυνηγοί και τροφосуλλέκτες

Όσον αφορά τους πιο κοντινούς μας προγόνους που ασχολούνταν με το κυνήγι και τη συλλογή τροφής – συχνά αποκαλούμενοι «θηροφύλακες» – σύμφωνα με τους Harald Meller, Kai Michel και Carel van Schaik, πρέπει να «θαφτεί το προκατάληψη που προέρχεται από τον Thomas Hobbes»,^[60] ότι η ζωή τους ήταν «μοναχική, άθλια, αηδιαστική, ζωώδης και σύντομη».^[61] Προφανώς ήταν ψηλότεροι «από τον σημερινό μέσο άνθρωπο» και η προσδόκιμη ζωή τους, σύμφωνα με τους Christopher Ryan και Cacilda Jethá, μπορεί να ήταν 70 έως 90 χρόνια. Ο ανθρωπολόγος Robert Edgerton πιστεύει επίσης ότι στην Ευρώπη «οι αστικοί πληθυσμοί πιθανότατα δεν έφτασαν τη μακροζωία των κυνηγών-τροφосуλλεκτών παρά μόνο στα μέσα του 19ου ή ακόμη και του 20ου αιώνα».^[62] Αυτοί οι νομάδες ήταν προφανώς «απόλυτα προσαρμοσμένοι στο περιβάλλον τους» και δεν είχαν κανένα λόγο να εμπλακούν σε συγκρούσεις λόγω έλλειψης πόρων.^[63]

Αυτό υποδηλώνουν και οι έρευνες για «148 θανατηφόρα περιστατικά επιθετικότητας» σε 21 παλαιότερες και πιο σύγχρονες κοινότητες κυνηγών-συλλεκτών, τις οποίες πραγματοποίησε ο ανθρωπολόγος Douglas P. Fry σε συνεργασία με τον φιλόσοφο Patrik Söderberg.^[64] Τα ευρήματά τους συνοψίζονται ως εξής: Το υπόβαθρο αυτών των θανάτων ήταν συνήθως ένα προσωπικό κίνητρο, όπως ζηλία ή εκδίκηση, σπάνια μια οικογενειακή διαμάχη και «ακόμα πιο σπάνια» μια σύγκρουση «μεταξύ πολιτικών κοινοτήτων ή πόλεμος». Σε περίπου το ήμισυ των κοινοτήτων δεν υπήρχαν καθόλου «θανατηφόρα περιστατικά στα οποία συμμετείχε περισσότερος από ένας δράστης».^[65]

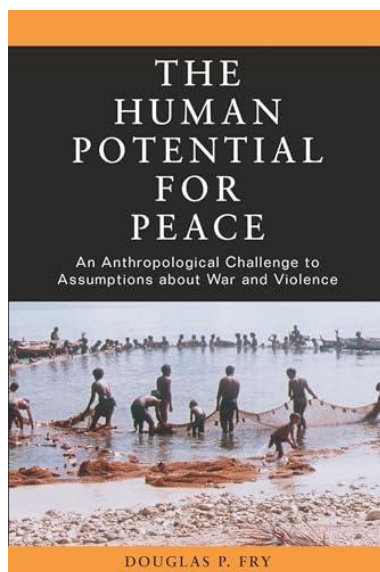
Οι κοινωνίες των κυνηγών-τροφοσυλλεκτών δεν υπήρχαν μόνο πριν, αλλά και για χιλετίες μαζί με τα κράτη που ιδρύθηκαν για πρώτη φορά πριν από περίπου 6.000 χρόνια.^[66] Όπως δείχνει ο James C. Scott στο βιβλίο του *Die Mühlen der Zivilisation*,^[67] αυτή η παράλληλη ύπαρξη οφειλόταν, μεταξύ άλλων, στο γεγονός ότι η ζωή των κυνηγών-τροφοσυλλεκτών παρέμενε μια ελκυστική εναλλακτική λύση έναντι της καθιστικής ζωής. Στις οχυρωμένες οικιστικές κοινότητες, η προσδόκιμη και η ποιότητα ζωής αρχικά δεν αυξήθηκαν, αλλά μειώθηκαν. Αυτό οφειλόταν, μεταξύ άλλων, στο γεγονός ότι η στενή συνύπαρξη των ανθρώπων μεταξύ τους και με τα κατοικίδια ζώα προκαλούσε επιδημίες και στο ότι οι άνθρωποι ήταν πλέον αναγκασμένοι να προμηθεύονται όλα τα απαραίτητα για τη ζωή τους κυρίως από ένα και το αυτό μέρος.

Ωστόσο, ακόμη και στις μεγάλες πόλεις που άρχισαν να σχηματίζονται, υπήρχαν παραδείγματα ειρηνικής συνύπαρξης. Ένας από αυτούς τους οικισμούς ήταν το ανατολικό Catal Hüyük (ή Catalhöyük),^[68] που υπήρχε για περίπου 1.500 χρόνια, από το 7.400 π.Χ. περίπου, είχε έκταση έως 13 εκτάρια και αρκετές χιλιάδες κατοίκους. Η πρόσβαση στα τρόφιμα και η υλική ιδιοκτησία ήταν προφανώς κατανομημένες σε μεγάλο βαθμό ισότιμα, ενώ δεν υπάρχουν ενδείξεις για την ύπαρξη κεντρικής αρχής τάξης, πόσο μάλλον καταπίεσης, ούτε για βίαια εγκλήματα ή δολοφονικές μάχες. Ωστόσο, μόνο το 5% αυτού του οικισμού έχει ανασκαφεί μέχρι σήμερα.^[69] Παρ' όλα αυτά, αυτό αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι οι πόλεμοι ΔΕΝ είναι μια σταθερά της ανθρωπότητας. Μέσω εθνολογικών ερευνών που φτάνουν μέχρι το παρόν, μπορεί επίσης να αποδειχθεί ότι οι εκπρόσωποι του *Homo sapiens* μπορούν να ζουν καλά μεταξύ τους για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Μαθαίνοντας από τις πιο ειρηνικές κοινωνίες

Το 2021, ο Douglas P. Fry, ο οποίος ερευνά εδώ και καιρό τις ευκαιρίες για τη διατήρηση της ειρήνης,^[70] και ο κοινωνικός ψυχολόγος Peter T. Coleman παρουσίασαν σε ένα άρθρο το «Πρόγραμμα για τη Διατήρηση της Ειρήνης» (Sustaining Peace Project).^[71] Από το 2014, η ομάδα τους, που αποτελείται από ψυχολόγους, ανθρωπολόγους, φιλοσόφους, αστροφυσικούς, περιβαλλοντολόγους και πολιτικούς επιστήμονες, καθώς και ειδικούς στον τομέα της πληροφορίας και της επικοινωνίας, προσπαθεί να καταλήξει σε «μια πιο ολοκληρωμένη και ακριβή κατανόηση της διαρκούς ειρήνης». Σε αντίθεση με τις συνήθεις αναπαραστάσεις των μέσων ενημέρωσης, γράφουν οι Coleman και Fry, υπάρχουν μέχρι σήμερα πολλές κοινωνίες που ζουν ειρηνικά εντός των συνόρων τους και με τους γείτονές τους «εδώ και 50, 100 ή ακόμη και αρκετές εκατοντάδες χρόνια». Αυτό διαψεύδει την «πεποίθηση ότι οι άνθρωποι είναι από τη φύση τους προγραμματισμένοι για τον πόλεμο».^[72] Ως παραδείγματα αναφέρουν, μεταξύ άλλων, τις δέκα γειτονικές φυλές στον άνω ρου του ποταμού Xingu στη Βραζιλία, τα ελβετικά καντόνια και την ένωση των Ιρόκων. Ως ιδιαίτερα ειρηνογόνα στοιχεία, κατάφεραν να αναδείξουν τα εξής: μια ανώτερη κοινή ταυτότητα/συλλογικές δραστηριότητες και θεσμούς που ενώνουν/κανόνες, αξίες, τελετουργίες και σύμβολα κατά του πολέμου/μια «γλώσσα ειρήνης» στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, όπου υπάρχουν/πολιτικοί, επιχειρηματίες, κληρικοί και ακτιβιστές που συμβάλλουν στην ανάπτυξη και την υλοποίηση ενός οράματος ειρήνης.^[73]

Αυτό θέτει το ερώτημα τι από αυτά υπάρχουν σήμερα στη Βόρεια Γερμανία ή στην ΕΕ. Οι Coleman και Fry κατατάσσουν και την τελευταία ως ειρηνική κοινωνία. Ωστόσο, το άρθρο τους χρονολογείται από το 2021...

Για περαιτέρω μελέτη, η ιστοσελίδα του Sustaining Peace Project^[74] προτείνει την ανάγνωση του βιβλίου του Fry (δυστυχώς δεν υπάρχει στα γερμανικά): *The Human Potential for Peace*.

Ανατομία της ανθρώπινης καταστροφικότητας

Ήδη το 1973, ο ψυχαναλυτής και κοινωνικός ερευνητής Erich Fromm συνέταξε εκθέσεις σχετικά με διαφορετικές εθνότητες και την ποιότητα των κοινωνικών τους σχέσεων. Στο πρωτοποριακό του έργο *Anatomie der menschlichen Destruktivität*^[75] (Ανατομία της ανθρώπινης καταστροφικότητας) αναφέρεται ότι ακόμη και κατά το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα υπήρχαν σταθερές κοινωνικές ομάδες με θετική στάση απέναντι στη ζωή, μη πολεμικές, συχνά μετριαρχικές, στις οποίες δεν υπήρχε ανάγκη να κατασταλεί μια υποτιθέμενη τάση για φόνο.^[76] Ο Fromm

συνοψίζει:

«Ενώ σε όλες τις κουλτούρες διαπιστώνουμε ότι οι άνθρωποι αμύνονται ενάντια σε μια απειλή για τη ζωή τους πολεμώντας (ή φεύγοντας), η καταστροφικότητα και η σκληρότητα είναι τόσο ελάχιστες σε πολλές κοινωνίες, που αυτές οι μεγάλες διαφορές δεν θα μπορούσαν να εξηγηθούν αν είχαμε να κάνουμε με μια «έμφυτη» πάθος».^[77]

Το βιβλίο του Fromm προσφέρει επίσης, κατά τη γνώμη μου, την πιο ολοκληρωμένη συλλογή επιχειρημάτων από την ψυχανάλυση, την (κοινωνική) ψυχολογία, την παλαιοντολογία, την ανθρωπολογία, την αρχαιολογία, τη νευροφυσιολογία, την ψυχολογία των ζώων και την ιστορική επιστήμη, τα οποία υποστηρίζουν την έμφυτη τάση του ανθρώπου προς τη συνεργασία και την ειρηνικότητα.

Θα ήθελα να επισημάνω με λίγα λόγια μερικά από τα σημεία που έχουν άμεση σχέση με το θέμα μας:

- Η επιθετικότητα καθαυτή, που προέρχεται από το λατινικό «aggrederere» = να πλησιάζεις κάποιον ή κάτι, να επιτίθεσαι σε κάτι, δεν είναι μόνο κάτι κακό, αλλά ένα απαραίτητο, υγιές συστατικό του ρεπερτορίου των ενεργειών μας. Μόνο με τη βοήθειά της είναι δυνατή η οριοθέτηση, η επιβολή, η αυτοεπιβεβαίωση και η αυτοάμυνα. Από την αρχή της ζωής μας χρειαζόμαστε αυτή την ικανότητα για να βγούμε από το στενό κανάλι του τοκετού και να γεννηθούμε. Την ικανότητα να είναι κανείς επιθετικός με αυτή την έννοια, την έχουν τόσο τα ζώα όσο και οι άνθρωποι. Είναι πάντα συνδεδεμένη με απειλητικές καταστάσεις ή προκλήσεις. Οι υποθέσεις για την ύπαρξη μιας «ώθησης προς την επιθετικότητα» (Konrad Lorenz) ή ακόμη και μιας «ώθησης προς τον θάνατο» (Sigmund Freud) είναι αβάσιμες εικασίες.^[78]

- Σε ορισμένες περιπτώσεις, η επιθετική συμπεριφορά συνδέεται με καταστροφή, για παράδειγμα όταν ένα λιοντάρι σκοτώνει μια αντιλόπη ή όταν άνθρωποι σκοτώνουν σε περίπτωση άμεσης αυτοάμυνας. Ωστόσο, τόσο στα ζώα όσο και στους ψυχικά υγιείς ανθρώπους, αυτή η καταστροφή δεν αποτελεί ποτέ αυτοσκοπό.

- Ούτε τα ζώα ούτε οι ψυχικά υγιείς άνθρωποι συμπεριφέρονται με σαδισμό, εσκεμμένα εχθρικά προς τη ζωή ή με βίαιη ευχαρίστηση. Μόνο οι καταστροφικοί, ψυχικά διαταραγμένοι άνθρωποι θέλουν τον πόλεμο.

- Ο άνθρωπος είναι σε θέση να προβλέψει διανοητικά τόσο πραγματικές όσο και μη πραγματικές, απλώς υπονοούμενες ζωτικές απειλές. Και το τελευταίο μπορεί να προκαλέσει βιολογικά θεμελιωμένη επιθετικότητα ή καταστροφή που εξυπηρετεί την επιβίωση του είδους ή του εαυτού του. Αυτό έχει χρησιμοποιηθεί – και συνεχίζει να χρησιμοποιείται – από τις ελίτ της εξουσίας για να δημιουργήσουν μαζική πολεμική ετοιμότητα.

- Μια ζωή που θεωρείται σημαντική, οι ικανοποιητικές διαπροσωπικές σχέσεις, αλλά και η βαθιά ψυχοθεραπεία μπορούν να βοηθήσουν στην άμβλυνση ή την θεραπεία των επιπτώσεων της κοινωνικοποίησης που οδηγεί στην καταστροφικότητα.^[79]

Το αν γεννιόμαστε ως πιθανοί δολοφόνοι μπορεί επίσης να εξεταστεί με βάση τις ατομικές βιογραφίες. Προδιατεθειμένες για αυτό είναι οι βιογραφίες ανθρώπων που έχουν διαπράξει σοβαρά εγκλήματα, όπως η υποκίνηση πολέμου και μαζικών δολοφονιών.

Γκέμπελς

Ο Γιόζεφ Γκέμπελς,^[80] γεννημένος το 1897, έγινε αργότερα υπουργός προπαγάνδας των Ναζί και ένας από τους κύριους υπεύθυνους για την αντιεβραϊκή, αντικομμουνιστική και αντικομμουνιστική πολεμική προπαγάνδα του ναζιστικού κράτους.

Στην παιδική και εφηβική του ηλικία, ο Γκέμπελς ήταν ενθουσιώδης, έγραφε ποιήματα, θεατρικά έργα και κομμάτια για πιάνο, διάβαζε, μεταξύ άλλων, Γκότφριντ Κέλερ, Θεόδωρο Στόρμ, Σίλλερ και Γκαίτε, ερωτεύτηκε και ήλπιζε σε μια ζωή γεμάτη αγάπη και αναγνώριση. Στο γεγονός ότι αυτή η ελπίδα αποτυγχάνει με γοργά βήματα συνέβαλε η παραμορφωμένη πτέρνα του, ή καλύτερα, οι αρνητικές αντιδράσεις που προκάλεσε αυτή η αναπηρία. Για τους αυστηρά καθολικούς γονείς του, αποτελούσε «μάστιγα» που έπρεπε να αρνηθεί με κάθε τρόπο. Στους συγγενείς και τους συμμαθητές του προκάλεσε αποστροφή έως και αηδία, αργότερα και σε μερικές γυναίκες που τον επιθυμούσε.

Με την πάροδο του χρόνου, η ανεκπλήρωτη αγάπη για άλλους ανθρώπους αντικαταστάθηκε από το υποκατάστατο «πατρίδα». Ωστόσο, ακόμη το 1919, ως 22χρονος με «λαϊκιστικές» πεποιθήσεις, ο Γκέμπελς υπέβαλε με επιτυχία αίτηση για διδακτορικό σε έναν εβραίο καθηγητή και τον χαρακτήρισε «εξαιρετικά ευγενικό» και «ευγενικό άνθρωπο».^[81] Το 1920, σχολίασε την αρχικά νικηφόρα «αριστερή» εξέγερση των μαζών στη Δυτική Γερμανία εναντίον των αντιδραστικών εθελοντικών στρατευμάτων και της Ράιχσπερ, ως εξής: «Κόκκινη επανάσταση στη Ρουρ [...]. Είμαι ενθουσιασμένος από μακριά».^[82]

Αναζητώντας ένα «ιδιοφυές μυαλό» που θα τον ελευθέρωνε και θα ελευθέρωνε τη Γερμανία, άκουσε για πρώτη φορά για τον Αδόλφο Χίτλερ το 1921 – και απογοητεύτηκε. Έγραψε: «Μόλις δω ένα σβάστικο, μου έρχεται να κάνω κακά».^[83]

Ωστόσο, ακολούθησαν επαγγελματικές και προσωπικές απογοητεύσεις, ανεργία, πείνα, αβεβαιότητα για το μέλλον^[84] και ψυχολογικά προβλήματα: αισθήματα ματαιότητας, σκέψεις αυτοκτονίας, αλκοολισμός, νευρικά κλονίσματα. Τώρα, «περιόδους βαθιάς κατάθλιψης» εναλλάσσονταν με «εκρήξεις φανατικής βούλησης».^[85]

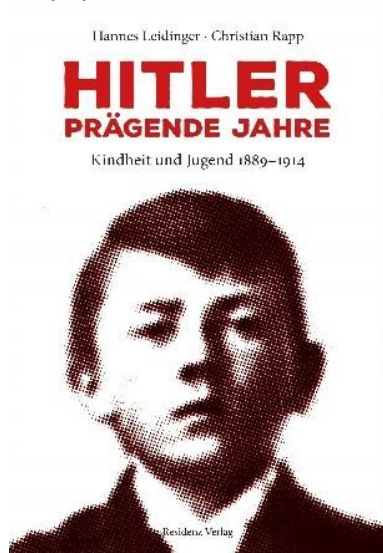
Το 1922 έμαθε από την αρραβωνιαστικιά του ότι ήταν «μισή Εβραία», αν και ενοχλημένος, δεν έληξε την σχέση τους αρχικά.^[86] Το 1924 μπορούσε ακόμα να βρει θετικά στοιχεία στο «Κεφάλαιο» του Καρλ Μαρξ.^[87]

Σταδιακά, όμως, έπεσε εντελώς υπό την επήρεια της εθνικοσοσιαλιστικής ιδεολογίας και του λατρευτικού κουλτούρα του ηγέτη, κυρίως επειδή του επέτρεπαν να καταστείλει τα αισθήματα κατωτερότητας και κατάθλιψης. Τώρα, όπως έγραψε, «στον ουρανό σχηματίστηκε ένα λευκό σύννεφο σε σχήμα σιδηρού σταυρού».^[88] Ο άνευ όρων οπαδός του Χίτλερ ήταν έτοιμος.

Ωστόσο, αυτή η διαδικασία διήρκεσε σχεδόν 30 χρόνια.

Χίτλερ

Σχεδόν κανένας άλλος δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο τόσων πολλών δημοσιεύσεων όσο ο Αδόλφος Χίτλερ. Το 2020 προστέθηκε ένα βιβλίο που συγκεντρώνει τις τρέχουσες γνώσεις για την παιδική και εφηβική του ηλικία: *Hitler – Prägende Jahre* (Χίτλερ – Τα χρόνια που τον διαμόρφωσαν).^[89]

Από αυτό προκύπτει για άλλη μια φορά ότι ο εφηβικός Χίτλερ ήταν προφανώς όλο και περισσότερο επηρεασμένος από προβλήματα αυτοεκτίμησης που αντισταθμίζονταν από μεγαλομανείς ιδέες. Επίσης, η πείσμα, η πεισματάρια και η λεκτική επιθετικότητα αυξήθηκαν. Ωστόσο, αυτό δεν ήταν περίεργο ούτε σπάνιο για την εποχή εκείνη, που χαρακτηριζόταν από τη μερικές φορές βίαιη καταπίεση των παιδιών και των εφήβων, στην οποία ήταν εκτεθειμένος και ο ίδιος. Επιπλέον, ο Χίτλερ κατάφερε για μεγάλο χρονικό διάστημα να διατηρήσει μια άλλη πλευρά του εαυτού του, δηλαδή την συναισθηματική ευαισθησία. Ο εβραίος γιατρός Eduard Bloch, ο οποίος προσπάθησε μάταια να σώσει τη μητέρα του τότε 18χρονου Χίτλερ από τον καρκίνο, περιέγραψε δεκαετίες αργότερα πώς είχε αντιληφθεί τον γιο της μητέρας του την ημέρα του θανάτου της:

«Ο Αδόλφος, με το πρόσωπο να δείχνει την εξάντληση από μια άυπνη νύχτα, καθόταν δίπλα στη μητέρα του. Για να κρατήσει μια τελευταία εικόνα της, την είχε ζωγραφίσει [...]. Στην καριέρα μου δεν έχω δει κανέναν τόσο καταστραμμένο από τη θλίψη όσο τον Αδόλφο Χίτλερ. [...] Κανείς δεν θα μπορούσε τότε να φανταστεί ότι θα γινόταν η ενσάρκωση κάθε κακίας».^[90]

Ούτε καν ο Γκέμπελς ή ο Χίτλερ μπορούν να θεωρηθούν ότι γεννήθηκαν τέρατα, ότι είχαν την «πολεμική ικανότητα» στο αίμα τους.

Παρεμπιπτόντως, μερικές φορές η ενασχόληση με τους στρατιώτες μπορεί να δώσει ελπίδα. Ο αμερικανός στρατιωτικός εμπειρογνώμονας Ντέιβ Γκρόσμαν αποδεικνύει ότι «η μεγαλύτερη πρόκληση για τους στρατούς είναι να ξεπεράσουν την απροθυμία των στρατιωτών να σκοτώσουν άλλους ανθρώπους». Η «αποστροφή για τη δολοφονία» μπορεί να ξεπεραστεί μόνο με «αποστειρωμένη εκπαίδευση και στοχευμένη εξάσκηση». Κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, οι Αμερικανοί στρατιώτες ήταν τόσο απροετοίμαστοι για το να σκοτώσουν, «που μόνο το 15 με 20 τοις εκατό των πεζών έριξαν έστω και έναν πυροβολισμό».^[91]

Συμπέρασμα

1) Ο ισχυρισμός ότι οι άνθρωποι πάντα πολεμούσαν, στερείται κάθε επιστημονικής βάσης, είναι αναξιόπιστος και παραπλανητικός.

2) Το ερώτημα αν είμαστε «γεννημένοι πολεμιστές», αν η «πολεμική ικανότητα» ανήκει στην ανθρώπινη φύση, μπορεί να εξεταστεί επιστημονικά – και να απαντηθεί με ένα σαφές ΟΧΙ.

Όσοι έχουν παιδιά ή επαφή με μικρά παιδιά μπορούν να σκεφτούν αν τα παιδιά αυτά είναι αδικαιολόγητα επιθετικά ή καταστροφικά, αν είναι «γεννημένοι πολεμιστές» με τάση να σκοτώνουν. Υπάρχουν πλέον πολυάριθμα ευρήματα από διάφορους επιστημονικούς κλάδους που αποδεικνύουν ότι γεννιόμαστε με το δυναμικό για προκοινωνική συμπεριφορά, αγάπη, φιλία, συνεργασία και ειρηνικότητα.^[92] Και αυτό το δυναμικό επιζητά να πραγματοποιηθεί! Ακόμη και οι πολιτικοί που σήμερα προκαλούν ξανά πόλεμο και μαζικές δολοφονίες, ακόμη και εκείνοι που τελικά εκτελούν αυτές τις δολοφονίες, γεννήθηκαν πριν από μερικά χρόνια ως καλοί άνθρωποι.

Με άλλα λόγια: Όλοι έχουμε όλες τις απαραίτητες προϋποθέσεις για να είμαστε καλοί άνθρωποι μέσα σε μια καλή κοινωνία.

Με βάση αυτό, είναι και πάλι δυνατή μια εύλογη εικασία για την πρώιμη περίοδο της ανθρώπινης ύπαρξης. Μια θεωρία που σήμερα είναι αποδεκτή από πολλούς επιστήμονες είναι ότι πρέπει να υποθέσουμε μια «ψυχική ενότητα» για όλους τους εκπροσώπους του *Homo sapiens* – στον οποίο μπορεί να προστεθεί και ο Νεάντερταλ. Με άλλα λόγια: από τότε που υπάρχουν «σύγχρονοι» άνθρωποι, διαθέτουν παρόμοιες ψυχικές ικανότητες. Οι Graeber και Wengrow^[93] γράφουν ότι «ένας άνθρωπος που ζει από το κυνήγι ελεφάντων ή τη συλλογή μπουμπουκιών λωτού μπορεί να είναι εξίσου αναλυτικός, κριτικός, σκεπτικός και ευρηματικός με κάποιον που κερδίζει τα προς το ζην ως οδηγός ή εστιάτορας ή διευθύνει ένα πανεπιστημιακό τμήμα». Μπορούμε λοιπόν να υποθέσουμε ότι οι μακρινοί πρόγονοί μας δεν ήταν τόσο πολεμοχαρείς όσο είμαστε εμείς από τη γέννησή μας.

Και σήμερα;

Αν υπάρχει μέσα μας το δυναμικό να είμαστε καλοί άνθρωποι σε μια καλή κοινωνία, γιατί αυτό το δυναμικό δεν αναπτύσσεται;

Επειδή δεν ζούμε σε μια καλή κοινωνία.

Τα παιδιά δεν είναι σε καμία περίπτωση λιγότερο αξιόλογα από τους ενήλικες. Ωστόσο, σε σύγκριση με τους τελευταίους, έχουν ελάχιστες δυνατότητες να αποφασίζουν για τις συνθήκες της ζωής τους. Σε έναν κόσμο όπως ο δικός μας, που χαρακτηρίζεται από αυταρχικές ιεραρχίες, εκμετάλλευση, καταπίεση, οικογενειακό και κρατικό έλεγχο και καταστροφή του περιβάλλοντος, υπάρχει ελάχιστος χώρος για την ανάπτυξη ψυχικά υγιών παιδιών.

Τα δεινά και οι στερήσεις που προκύπτουν για αυτά, οι ανάγκες τους που σε πολλές περιπτώσεις δεν ικανοποιούνται επαρκώς, προκαλούν θλίψη, πόνο και οργή – τα οποία, κατά κανόνα, δεν μπορούν να εκφραστούν επαρκώς προς τους εκπαιδευτικούς. Συνεπώς, συσσωρεύονται μέχρι να λάβουν καταστροφικές διαστάσεις – κάτι που αργότερα ενισχύεται από την ταπείνωση στο σχολείο, την εκπαίδευση, την επαγγελματική και εργασιακή σφαίρα. Δεδομένου ότι τέτοια συσσωρευμένα συναισθήματα δεν επιτρέπεται επίσημα να εκφραστούν – εκτός αν κάποιος γίνει στρατιώτης, για παράδειγμα –, κρύβονται πίσω από μια πρόσοψη κοινωνικής προσαρμογής, ευγένειας και καλосύνης. Έτσι δημιουργείται – ακόμα και σήμερα – ο «αυταρχικός χαρακτήρας» που υποκλίνεται στους ανώτερους και καταπιέζει τους κατώτερους.^[94]

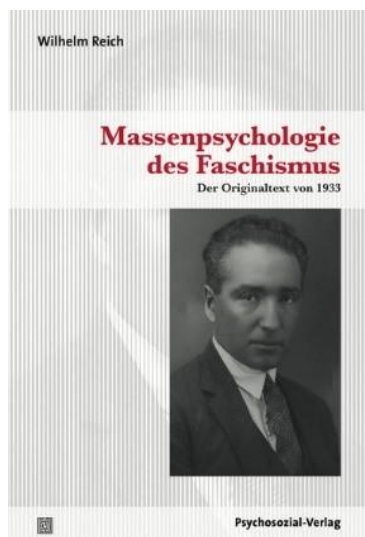
Και αυτό έχει εξαιρετικά ανησυχητικές συνέπειες για ολόκληρο το κοινωνικό ιστό. Τα καταστροφικά συναισθήματα δεν είναι μόνο υποσυνείδητα και μόνιμα παρόντα, αλλά μπορούν επίσης να ξεσπάσουν ανά πάσα στιγμή, όταν δοθεί η ευκαιρία. Αυτό είναι ακόμη πιο εύκολο όταν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και η πολιτική παρέχουν ως στόχους τους κοινωνικά αδύναμους ή δαιμονοποιημένους «ξένους». Στο παρελθόν, στη Γερμανία, αυτοί ήταν κυρίως οι Εβραίοι, οι κομμουνιστές και οι Ρώσοι – και αυτή τη στιγμή είναι και πάλι οι Ρώσοι, και σύντομα πιθανώς και οι Κινέζοι.^[95]

Με αυτόν τον τρόπο, δηλαδή τόσο μέσω της μαζικής κοινωνικοποίησης καταστροφικών ψυχικών δομών όσο και μέσω της χειραγώγησης των μέσων ενημέρωσης, επιχειρήθηκε και εξακολουθεί να επιχειρείται η εκπαίδευση των ανθρώπων στην «πολεμική ικανότητα». Όσο πιο επιθετικοί και με χαμηλή αυτοεκτίμηση γινόμαστε, τόσο πιο χρήσιμοι είμαστε για κάθε είδους καταστροφικούς σκοπούς – είτε αυτοί είναι καλυμμένοι με εθνικιστικές, νεοφασιστικές, φονταμενταλιστικές, ιμπεριαλιστικές, περιβαλλοντοκτόνες, παιδόφιλες, γυναικοκτόνες, ομοφοβικές ή ξενόφοβες ιδεολογίες.

Αν δοθεί διέξοδος στη μαζική συσσωρευμένη εκρηκτική οργή, οι πεποιθήσεις είναι ανταλλάξιμες: η τρομοκρατία και ο φόνος μπορούν να διαπραχθούν τόσο με το πρόσχημα της «δεξιάς» όσο και της «αριστεράς» κοσμοθεωρίας, για τη δόξα του Θεού, για το καλό του Αλλάχ, υπέρ μιας οικολογικής δικτατορίας ή – όπως συμβαίνει σήμερα – ως μέρος της δυτικής νεοφιλελεύθερης «βασισμένης σε κανόνες» ευτυχίας του κόσμου.

Ο ψυχαναλυτής Βίλχελμ Ράιχ περιέγραψε το βασικό αυτό φαινόμενο το 1933 στο έργο του *Μαζική ψυχολογία του φασισμού*: η καταπίεση των παιδιών τα καθιστά «φοβικά, ντροπαλά, υποτακτικά στην εξουσία, υπάκουα και ευκολοδίδακτα με την αστική έννοια».

Τα παιδιά περνούν πρώτα από «τον αυταρχικό μικροσκοπικό κράτος της οικογένειας, [...] για να μπορέσουν αργότερα να ενταχθούν στο γενικό κοινωνικό πλαίσιο». Η συσσωρευμένη ζωτική

ενέργεια, η οποία μετά την υποβολή σε αυτή την εκπαιδευτική διαδικασία δεν μπορεί πλέον να εκφραστεί με φυσικό τρόπο, αναζητά τώρα εναλλακτικές διεξόδους, ρέει στη φυσική επιθετικότητα και την εντείνει έτσι «σε βίαιο σαδισμό, ο οποίος αποτελεί ουσιαστικό μέρος της μαζικής ψυχολογικής βάσης του πολέμου που σκηνοθετείται από λίγους για ιμπεριαλιστικούς σκοπούς». Ο ψυχικά παραμορφωμένος άνθρωπος «ενεργεί, αισθάνεται και σκέφτεται» αντίθετα προς τα συμφέροντα της ζωής του.^[96]

Με αυτόν τον τρόπο μας ΚΑΝΟΥΝ «πολεμιστές».

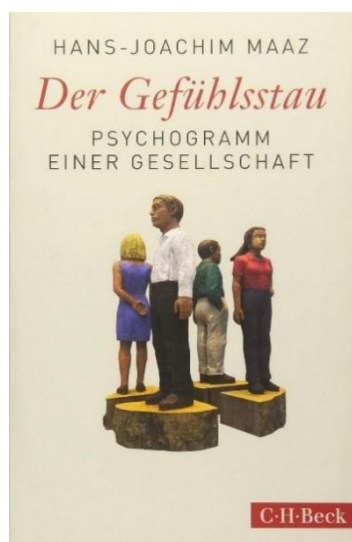
Αλλά επειδή είναι στη φύση μας να είμαστε ειρηνικοί, αλληλέγγυοι και κοινωνικοί – δεν μπορούμε να είμαστε «άνθρωποι» χωρίς άλλους ανθρώπους, ούτε να υπάρχουμε χωρίς αυτούς στην αρχή της ζωής μας – μας αρρωσταίνει το να μας κάνουν «πολεμοχαρείς».

Εναλλακτικές λύσεις, προοπτικές

Παραμένει το ερώτημα: Τι πρέπει να γίνει για να ΓΙΝΟΥΝ οι άνθρωποι ξανά τόσο ειρηνικοί όσο είναι όταν γεννιούνται – ή, ακόμα καλύτερα, για να ΜΠΟΡΟΥΝ να παραμείνουν τόσο ειρηνικοί; Επειδή έχω ήδη εκφραστεί πολλές φορές για το θέμα αυτό,^[97] θα είμαι πολύ σύντομος. Χρειαζόμαστε ακόμα μια ανατροπή των οικονομικών και πολιτικών σχέσεων, μια έξοδο από την όλο και πιο καταστροφική νεοφιλελεύθερη καπιταλιστική κοινωνική δομή. Ωστόσο, αυτό από μόνο του δεν αρκεί, όπως έδειξε ιδιαίτερα το τελικά αποτυχημένο πείραμα του «πραγματικού σοσιαλισμού». Πρέπει να προστεθεί μια *ψυχοκοινωνική επανάσταση*.

Ο Wilhelm Reich συνόψισε το 1934 τη σχέση που υπάρχει πίσω από αυτό:

«Αν προσπαθήσουμε να αλλάξουμε μόνο τη δομή των ανθρώπων, η κοινωνία θα αντιδράσει. Αν προσπαθήσουμε να αλλάξουμε μόνο την κοινωνία, οι άνθρωποι θα αντιδράσουν. Αυτό δείχνει ότι κανένα από τα δύο δεν μπορεί να αλλάξει μόνο του».^[98]

Για το παρόν μας, αυτό θα μπορούσε να συγκεκριμενοποιηθεί ως εξής: οι ενήλικες θα πρέπει – μεταξύ άλλων με τη χρήση ψυχοθεραπευτικών γνώσεων – να εργαστούν για τις κοινωνικοποιημένες ψυχικές διαταραχές τους και ταυτόχρονα να φροντίσουν ώστε τα παιδιά και τα εγγόνια τους να μην αναπτύξουν ποτέ αυτές τις διαταραχές.

Ο ψυχαναλυτής Hans-Joachim Maaz εισήγαγε – μεταξύ άλλων στο βιβλίο του *Der Gefühlsstau*^[99] – ένα αντίστοιχο concept της «θεραπευτικής κουλτούρας» στην Ανατολική Γερμανία μετά την πτώση του Τείχους και το έχει πλέον εξελίξει σε «κουλτούρα σχέσεων»^[100].

Να συνοδεύουμε τα παιδιά με αγάπη στη ζωή, να επιδιώκουμε ενεργά καλές και ισότιμες σχέσεις, να επιδιώκουμε μια ικανοποιητική σεξουαλική ζωή και ψυχική υγεία, να καταγγέλλουμε ιδιωτικά και

δημόσια αυταρχικές και εχθρικές προς τη ζωή ή ακόμη και πολεμοχαρείς νόρμες στην οικογένεια, το σχολείο, την εργασία, τα μέσα ενημέρωσης, την εκκλησία, την πολιτική και το κράτος και να αναζητούμε ομοιδεάτες με τους οποίους μπορούμε να αντισταθούμε σε αυτές – όλα αυτά έχουν αποκτήσει ακόμη μεγαλύτερη σημασία και επίκαιρο χαρακτήρα.^[101]

Η πιο συνοπτική περιγραφή του μακροπρόθεσμου στόχου αυτών των προσπαθειών προέρχεται από τον Erich Fromm: μια «υγιής κοινωνία», «στην οποία κανείς δεν θα πρέπει να αισθάνεται απειλούμενος: ούτε το παιδί από τους γονείς του, ούτε οι γονείς από τους ανωτέρους τους, ούτε η μια κοινωνική τάξη από την άλλη, ούτε ένα έθνος από μια υπερδύναμη».^[102]

Σημειώσεις και πηγές

[1] Μια προηγούμενη έκδοση αυτού του άρθρου δημοσιεύθηκε το 2023 στην ιστοσελίδα μου και το 2025 στο *apolut* (<https://apolut.net/sind-wir-geborene-krieger/>). Στην αναθεώρηση του άρθρου μου συνέβαλε ουσιαστικά η παραγωγική ανταλλαγή απόψεων με τον προϊστορικό και πολιτισμολόγο Martin Kuckenburg. Δεδομένου ότι εδώ αντλώ στοιχεία από διάφορους επιστημονικούς τομείς για τους οποίους δεν διαθέτω ειδική κατάρτιση και χρησιμοποιώ κυρίως δευτερεύουσες πηγές, συνιστώ να διαμορφώσετε τη δική σας άποψη με τη βοήθεια των βιβλίων που αναφέρονται στο κείμενο και να αναζητάτε τακτικά στο Διαδίκτυο ενημερώσεις, ειδικά για αρχαιολογικά ευρήματα.

[2] https://de.wikipedia.org/wiki/Krieg#Ebenen_der_Kriegsf%C3%BChrung.

[3] «Ο πόλεμος είναι πατέρας όλων, βασιλιάς όλων. Τους μεν κάνει θεούς, τους δε ανθρώπους, τους μεν σκλάβους, τους δε ελεύθερους» (<https://de.wikipedia.org/wiki/Heraklit>).

[4] «Αρχικά θα δείξω ότι η κατάσταση των ανθρώπων χωρίς αστική κοινωνία (η οποία μπορεί να ονομαστεί κατάσταση φύσης) δεν είναι άλλη από έναν πόλεμο όλων εναντίον όλων, και ότι σε αυτόν τον πόλεμο όλοι έχουν δικαίωμα σε όλα» (https://de.wikipedia.org/wiki/Bellum_omnium_contra_omnes).

[5] Sigmund Freud (1930) [1929]: *Das Unbehagen in der Kultur*, στο: GW Band 14, Fischer, σ. 419–506, εδώ σ. 471. Σχετικά με το ότι ο Φρόιντ αναφέρεται λανθασμένα στον Χομπς και δυσφημεί τους λύκους, βλ.: <https://andreas-pegelau-psychoanalyse.de/der-mensch-ist-dem-menschen-kein-wolf-ueber-eine-eklatante-freudsche-fehlleistung/>.

[6] Από τον Μάιο του 2016, ο Ομπάμα ήταν «επίσημα ο πρόεδρος των ΗΠΑ με τις περισσότερες ημέρες πολέμου». Υπό την κυβέρνησή του, οι ΗΠΑ είχαν μέχρι τότε «συνολικά 2663 ημέρες πολέμου» (<https://www.spiegel.de/panorama/krieg-barack-obama-ist-der-us-praesident-mit-den-meisten-kriegstagen-a-00000000-0003-0001-0000-000000567071>). Επιπλέον, «οι δολοφονίες με drones έγιναν κρατική πολιτική, κάθε εβδομάδα υπογράφονταν οι λεγόμενες «λίστες θανάτου» (<https://www.deutschlandfunkkultur.de/drohnenkrieg-obamas-toedliches-erbe-100.html>), οι οποίες είχαν ως θύματα χιλιάδες αθώους ανθρώπους – ως «παράπλευρες απώλειες».

[7] <https://www.welt.de/politik/ausland/article5490579/Seine-Rede-zum-Friedensnobelpreis-im-Wortlaut.html>.

[8] <https://www.zukunftsinstitut.de/artikel/warum-gibt-es-noch-immer-kriege/> Στον ανανεωμένο ιστότοπο του Ινστιτούτου δεν μπόρεσα να βρω αυτό το άρθρο τον Μάρτιο του 2025.

[9] Ibid.

[10] Martin Kuckenburg (1993): *Siedlungen der Vorgeschichte in Deutschland, 300000 bis 15 v. Chr.* (Προϊστορικοί οικισμοί στη Γερμανία, 300000 έως 15 π.Χ.), Dumont, σ. 10.

[11] <https://de.wikipedia.org/wiki/Menschenaffen#Entwicklungsgeschichte>. Στο <https://de.wikipedia.org/wiki/Hominisation> γίνεται λόγος για πέντε έως επτά εκατομμύρια χρόνια, ενώ στο https://de.wikipedia.org/wiki/Stammesgeschichte_des_Menschen αναφέρονται 7,9 εκατομμύρια χρόνια. Είναι πολύ υποθετικό να προσπαθούμε να εξαγάγουμε συμπεράσματα για τις ψυχοκοινωνικές τάσεις των σημερινών ανθρώπων από τη συμπεριφορά των σημερινών χιμπατζήδων (και των μπονόμπο): Σε έξι εκατομμύρια χρόνια ανεξάρτητης εξέλιξης, πολλά μπορούν να έχουν αλλάξει και στα δύο είδη. Ο ανθρωπολόγος R. B. Ferguson έχει ερευνήσει μελέτες που υποθέτουν ότι οι σημερινοί χιμπατζήδες είναι «δολοφόνοι» – κάτι που συχνά ερμηνεύεται ως κληρονομιά της ανθρωπότητας. Αποτέλεσμα: Από τις 27 καταγεγραμμένες ή υποθετικές δολοφονίες μεταξύ ατόμων του ίδιου είδους που καταγράφηκαν σε 18 ερευνητικά κέντρα χιμπατζήδων «σε συνολικά 426 χρόνια παρατήρησης πεδίου», «15 προέρχονται από μόνο δύο καταστάσεις με έντονες συγκρούσεις [...]. Τα υπόλοιπα 417 χρόνια παρατήρησης δίνουν έναν μέσο όρο

μόλις 0,03 δολοφονίες ανά έτος». Επιπλέον, ο Ferguson θεωρεί πιθανό ότι αυτές οι συγκρούσεις με θανατηφόρο κατάληξη «δεν αποτελούν εξελικτική στρατηγική, αλλά αντίδραση στην ανθρώπινη παρέμβαση» στον βιότοπο των χιμπατζήδων (<https://www.scientificamerican.com/article/war-is-not-part-of-human-nature/> μετάφραση Α.Ρ. Βλ. Martin Kuckenburg, 1999: Lag Eden im Neandertal? Auf der Suche nach den frühen Menschen, Econ, σ. 154ff.).

[12] https://de.wikipedia.org/wiki/Stammesgeschichte_des_Menschen.

[13] https://www.mpg.de/11820357/mpi_evan_ib_2017. Ωστόσο, δεδομένου ότι «η εμφάνιση των σημερινών ανθρώπων παρουσιάζει ένα ευρύ φάσμα παραλλαγών», «δεν υπάρχει ομοφωνία ως προς το τι είναι οι «σύγχρονοι» άνθρωποι και πότε εμφανίστηκαν για πρώτη φορά στα απολιθώματα» (G. J. Sawyer/ Viktor Deak: Der lange Weg zum Menschen. Lebensbilder aus sieben Millionen Jahren Evolution, Spektrum 2008, σ. 174). Όσον αφορά τους προγενέστερους, προανθρώπινους ανθρωποειδείς, τα ευρήματα γίνονται όλο και πιο ασαφή. Σε πολλές περιπτώσεις, οστά των οποίων η ηλικία διαφέρει κατά εκατοντάδες χιλιάδες χρόνια ή τα οποία έχουν βρεθεί σε αποστάσεις χιλιάδων χιλιομέτρων μεταξύ τους, συνενώνονται για την (ανα)κατασκευή των υποθετικών ανθρωποειδών ειδών (ό.π., π.χ. σ. 13 και επόμ.). Ο πολύ γνωστός «άνθρωπος του Ντενίσσοβα», για παράδειγμα, εκτός από την ανάλυση DNA, «αποδεικνύεται με βεβαιότητα» από ένα δάκτυλο (ηλικία: 48.000 έως 30.000 χρόνια), ένα δάκτυλο ποδιού (ηλικία: 130.000 έως 90.900 χρόνια), δύο γομφίων (ο ένας ηλικίας άνω των 50.000 ετών, ο άλλος ηλικίας κάτω των 50.000 ετών), τα οποία βρέθηκαν όλα στα σύνορα με το Καζακστάν, καθώς και από μια κάτω γνάθο που ανασκάφηκε στο κινεζικό Θιβέτ (ηλικία: 160.000 έτη) (<https://de.wikipedia.org/wiki/Denisova-Mensch>; <https://www.mpg.de/5018113/denisova-genom>).

[14] <https://www.planet-wissen.de/natur/energie/feuer/index.html>

[15] James C. Scott (2019): Die Mühlen der Zivilisation. Eine Tiefengeschichte der frühesten Staaten, Suhrkamp, σ. 20, βλ. Hannes Stubbe (2021): Weltgeschichte der Psychologie, Pabst, σ. 27.

[16] David Graeber/ David Wengrow (2021): Anfänge. Eine neue Geschichte der Menschheit, Klett-Cotta, σ. 96, 98. Ο Kuckenburg (όπως στη σημείωση 11, σ. 13–15) περιγράφει με παρόμοιο τρόπο τα μειονεκτήματα της αρχαιολογίας και της παλαιoανθρωπολογίας.

[17] Harald Meller, Kai Michel, Carel van Schaik (2024): Die Evolution der Gewalt. Warum wir Frieden wollen, aber Kriege führen (Η εξέλιξη της βίας. Γιατί θέλουμε ειρήνη, αλλά κάνουμε πολέμους), dtv, σ. 136.

[18] Ό.π., σ. 152.

[19] <https://www.sueddeutsche.de/projekte/artikel/wissen/acht-milliarden-menschheit-wachstum-e418385/> Για υποθέσεις σχετικά με τις έντονες διακυμάνσεις στους αρχαίους πληθυσμούς, βλ.: <https://science.orf.at/stories/3221020/>.

[20] Δεδομένου ότι με την πάροδο του χρόνου προστίθενται όλο και λιγότερα ευρήματα σκελετικών υπολειμμάτων στα 3.000 που έχουν βρεθεί μέχρι σήμερα, ο συνολικός αριθμός δεν αυξάνεται σημαντικά όταν ξεπερνάται ο κύκλος του Homo sapiens. Από τα «πολλά εκατομμύρια Νεάντερταλ» που υποτίθεται ότι έζησαν συνολικά, μέχρι σήμερα έχουν βρεθεί «μόνο τα λείψανα διακοσίων έως τριακοσίων ατόμων» (Rebecca Wragg Sykes, 2022: Der verkannte Mensch. Ein neuer Blick auf Leben, Liebe und Kunst der Neandertaler, Goldmann, σ. 63).

[21] Graeber/ Wengrow (όπως στη σημείωση 16), σ. 100f. Ακόμη και η μέθοδος του ραδιενεργού άνθρακα, που χρησιμοποιείται συχνά για τη χρονολόγηση, λειτουργεί μόνο για τα τελευταία 60.000 χρόνια:

<https://de.wikipedia.org/wiki/Radiokarbonmethode>.

[22] <https://science.orf.at/stories/3219658/>

[23] Βλ. Stubbe (όπως στη σημείωση 15), σ. 15–67.

[24] Christopher Ryan/ Cacilda Jethá (2016): Sex. Die wahre Geschichte, Klett-Cotta, σ. 223.

[25] https://www.researchgate.net/figure/Cranium-17-bone-traumatic-fractures-A-Frontal-view-of-Cranium-17-showing-the-position_fig4_277326376; <https://www.20min.ch/story/cranium-17-das-aelteste-mordopfer-der-geschichte-162218687169>.

[26] Meller et al (όπως στη σημείωση 17), σ. 146.

[27] Ό.π., σ. 139.

[28] <https://de.wikipedia.org/wiki/Krieg>.

[29] Ibid.

[30] R. Brian Ferguson, «The Birth of War»

(https://www.naturalhistorymag.com/htmlsite/0703/0703_feature.html). Μετάφραση Α.Ρ.

[31] <https://www.scinexx.de/news/geowissen/kein-steinzeit-krieg-in-jebel-sahaba/>.

[32] Dirk Husemann (2005): Als der Mensch den Krieg erfand, Thorbecke, σ. 34.

[33] Όπως στη σημείωση 31.

[34] Husemann (όπως στη σημείωση 32), σ. 34. Αντίστοιχα επιχειρηματολογούν και οι Meller et al (όπως στη σημείωση 17), σ. 154f.

[35] Ό.π., σ. 155.

- [36] Wragg Sykes (όπως στη σημ. 20), σ. 25. Σήμερα φαίνεται να υπάρχει ευρεία συναίνεση ότι η θεωρία ότι ο Homo sapiens εξόντωσε τους Νεάντερταλ δεν μπορεί να στηριχθεί. Βλ. το ίδιο, σ. 451–454; Martin Kuckenburg (2005): Der Neandertaler. Auf den Spuren des ersten Europäers, Klett-Cotta, σ. 282–296; Meller et al (όπως στη σημείωση 17), σ. 142.
- [37] Meller et al (όπως στη σημείωση 17), σ. 146f., 162.
- [38] Πριν από 35.000 χρόνια, ο πληθυσμός της Γης υπολογίζεται ότι δεν ξεπερνούσε τα τρία εκατομμύρια άτομα (Scott, όπως στη σημείωση 15, σ. 22).
- [39] Οι Ryan και Jethá (όπως στη σημείωση 24, σ. 201) μιλούν για την «αρχέγονη κοινωνία της αφθονίας». Αυτό είναι μια αναφορά στο δοκίμιο του Marshall Sahlins «The original affluent society»: https://www.uvm.edu/~jdericks/EE/Sahlins-Original_Affluent_Society.pdf (βλ. επίσης: <https://www.matthes-seitz-berlin.de/buch/die-urspruengliche-wohlstandsgesellschaft.html>). Φυσικά, και τότε υπήρχαν κλιματικές διακυμάνσεις που οδήγησαν, για παράδειγμα, σε παγετώνες. Ωστόσο, κατά κανόνα, αυτό συνέβαινε τόσο αργά που ήταν δυνατή η προσαρμογή (Wragg Sykes, όπως στη σημείωση 20, σ. 104–124). Η υπόθεση της βραχυπρόθεσμης εξαφάνισης σχεδόν ολόκληρης της ανθρωπότητας λόγω των συνεπειών μιας ηφαιστειακής έκρηξης πριν από 70.000 χρόνια είναι πολύ αμφιλεγόμενη (<https://de.wikipedia.org/wiki/Toba-Katastrophentheorie>).
- [40] Rutger Bregman (2020): Im Grunde gut. Eine neue Geschichte der Menschheit, Rowohlt, σ. 115. Η παλαιότερη γνωστή σπηλαιογραφία είναι 45.000 ετών (<https://de.wikipedia.org/wiki/H%C3%B6hlenmalerei>).
- [41] https://de.wikipedia.org/wiki/Massaker_von_Kilianst%C3%A4dten, https://de.wikipedia.org/wiki/Massaker_von_Halberstadt, https://de.wikipedia.org/wiki/Massaker_von_Talheim, https://de.wikipedia.org/wiki/Massaker_von_Schletz; <https://www.scinexx.de/news/archaeologie/war-dies-der-erste-krieg-europas/>.
- [42] https://de.wikipedia.org/wiki/Felsmalereien_in_der_spanischen_Levante. Βλέπε επίσης Husemann (όπως στη σημείωση 32), σ. 61 και επόμενες.
- [43] Οι πρώτες ενδείξεις για τη χρήση όπλων για το κυνήγι χρονολογούνται περίπου 500.000 χρόνια πριν (<https://www.spiegel.de/wissenschaft/mensch/fruehmenschen-jagten-schon-vor-500000-jahren-mit-stein-speerspitzen-a-867412.html>). «Αναμφισβήτητα» ως όπλα κυνηγιού θεωρούνται μόνο δόρατα ηλικίας 300.000 ετών, τα οποία βρέθηκαν στη Schöningen της Κάτω Σαξονίας ανάμεσα στα οστά πολλών άγριων αλόγων που είχαν σκοτωθεί με αυτά (Martin Kuckenburg, 2022: Friedrich Engels' Frühgeschichte und die moderne Archäologie, χωρίς τόπο έκδοσης, σ. 79). Ωστόσο, το γεγονός ότι μπορούν να χρησιμοποιηθούν για το κυνήγι ζώων δεν σημαίνει ότι προορίζονταν για τη θανάτωση ανθρώπων. Το 2025, μετά την εφαρμογή μιας αμφιλεγόμενης μεθόδου χρονολόγησης, η ηλικία των δόρατων εκτιμήθηκε σε μόλις 200.000 χρόνια (<https://www.welt.de/wissenschaft/article256093064/Archaeologie-Die-Schoeninger-Speere-sind-100-000-Jahre-juenger-mit-Folgen.html>).
- [44] Βλ. Scott (όπως στη σημείωση 15), σ. 159–164.
- [45] Brigitte Röder/ Juliane Hummel/ Brigitta Kunz (2001) [1996]: Göttinnendämmerung. Das Matriarchat aus archäologischer Sicht, Königsfurt, σ. 396. Βλ. επίσης Graeber/ Wengrow (όπως στη σημείωση 16), σ. 238–244.
- [46] Scott (όπως στη σημείωση 15), σ. 20. Βλ. επίσης https://de.wikipedia.org/wiki/Geschichte_der_Schrift. Αναλυτικά: Martin Kuckenburg (2016): Wer sprach das erste Wort? Die Entstehung von Sprache und Schrift, Theiss.
- [47] Bregman (όπως στη σημείωση 40), σ. 139–161.
- [48] Kuckenburg (όπως στη σημείωση 36), σ. 9.
- [49] https://de.wikipedia.org/wiki/Neandertaler#Verwandschaft_zum_modernen_Menschen.
- [50] Stubbe (όπως στη σημείωση 15), σ. 33.
- [51] Αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα – αλλά μπορεί να σημαίνει – ότι ήταν πιο έξυπνοι από εμάς (βλ. το ίδιο, σ. 25).
- [52] Βλ. μεταξύ άλλων τις σημειώσεις 16 και 36.
- [53] R. Brian Ferguson (2013): Pinker's List: Exaggerating Prehistoric War Mortality, σε Douglas P. Fry (επιμ.): War, Peace, and Human Nature, Oxford University Press, σ. 112–131 (https://www.researchgate.net/publication/273371719_Pinker's_List_Exaggerating_Prehistoric_War_Mortality). Βλ. επίσης Ryan/ Jethá (όπως στη σημείωση 24), σ. 212–215 και Bregman (όπως στη σημείωση 40), σ. 112ff.
- [54] Meller et al (όπως στη σημείωση 17), σ. 37.
- [55] <https://scilogs.spektrum.de/menschen-bilder/wird-alles-immer-besser-ein-kritischer-blick-auf-steven-pinkers-geschichtsoptimismus/>.
- [56] https://de.wikipedia.org/wiki/Napoleon_Chagnon.
- [57] Ryan/ Jethá (όπως στη σημείωση 24), σ. 223–227; Bregman (όπως στη σημείωση 40), σ. 111ε.
- [58] Bregman (όπως στη σημείωση 40).

- [59] Στην ανθρωπολογία, λόγω της έλλειψης αξιοποιήσιμων αρχαιολογικών ευρημάτων, δεν είναι σπάνιο να γίνονται συμπεράσματα για τον τρόπο ζωής των πρώτων Homo sapiens με βάση παραδόσεις των τελευταίων χιλιετιών ή παρατηρήσεις κυνηγών και τροφосуλλεκτών που φτάνουν μέχρι σήμερα. Αλλά και αυτά είναι εικασίες. Ειδικά σήμερα, που δεν υπάρχουν σχεδόν καθόλου εθνοτικές ομάδες που να είναι εντελώς αποκομμένες από τον υπόλοιπο κόσμο. Βλ. Martin Kuckenburg (2022): Friedrich Engels' Frühgeschichte und die moderne Archäologie, χωρίς τόπο έκδοσης, σ. 136 και επόμενες.
- [60] https://de.wikipedia.org/wiki/Thomas_Hobbes.
- [61] Meller et al (όπως στη σημείωση 17), σ. 113.
- [62] Ryan/ Jethá (όπως στη σημείωση 24), σ. 204, 236, σ. 238.
- [63] Meller et al (όπως στη σημείωση 17), σ. 113.
- [64] https://www.researchgate.net/publication/250920560_Lethal_Aggression_in_Mobile_Forager_Bands_and_Implications_for_the_Origins_of_War.
- [65] Εκεί, σ. 272. Μετάφραση Α.Ρ.
- [66] <https://de.wikipedia.org/wiki/Staatsentstehung>.
- [67] Scott (όπως στη σημείωση 15), βλ. επίσης <https://www.soziopolis.de/die-muehlen-der-zivilisation-1.html>.
- [68] <https://de.wikipedia.org/wiki/%C3%87atalh%C3%B6y%C3%BCk>.
- [69] Graeber/ Wengrow (όπως στη σημείωση 16), σ. 236, 245ff.
- [70] <https://www.uncg.edu/employees/douglas-fry/>.
- [71] <https://sustainingpeaceproject.com/>.
- [72] https://greatergood.berkeley.edu/article/item/what_can_we_learn_from_the_worlds_most_peaceful_societies. Μετάφραση Α.Ρ.
- [73] Ό.π.
- [74] Douglas P. Fry (2005): The Human Potential for Peace: An Anthropological Challenge to Assumptions about War and Violence, Oxford University Press; <https://sustainingpeaceproject.com/>.
- [75] Erich Fromm (1989): Die Anatomie der menschlichen Destruktivität, στο: Gesamtausgabe, τόμος 7, dtv
- [76] Εκδ. ό.π., σ. 148–262. Ακόμη το 1998, ο εθνογραφικός άτλας καταγράφει 160 «καθαρά μητριαρχικά» – δηλαδή που λαμβάνουν υπόψη μόνο τη μητρική καταγωγή – «αυτόχθονες λαούς και εθνοτικές ομάδες». Αυτό αντιστοιχούσε σε περίπου 13 % των 1267 εθνοτήτων που καταγράφηκαν παγκοσμίως (<https://de.wikipedia.org/wiki/Matriarchat>).
- [77] Fromm (όπως στη σημείωση 75), σ. 158ε.
- [78] Περισσότερα σχετικά: https://andreas-pegiau-psychoanalyse.de/wp-content/uploads/2018/07/Mythos-Todestrieb-pid_2018_02_Pegiau.pdf.
- [79] Το ότι αυτό είναι δυνατό, ότι οι άνθρωποι μπορούν να ξεπεράσουν καταστροφικές επιρροές, το αποδεικνύει συνεχώς και η θεραπευτική μου εργασία.
- [80] Βλ. Goebbels, Joseph (1992) [1990]: Tagebücher 1924-1945 σε πέντε τόμους, επιμ. Reuth, Ralf Georg, Piper; Longerich, Peter (2010): Goebbels. Βιογραφία, Siedler; Reuth, Ralf G. (1991) [1990]: Goebbels, Piper, εκεί για τα ακόλουθα, ιδίως σ. 11–75.
- [81] Εκεί, σ. 52.
- [82] Εκεί, σ. 47.
- [83] Εκεί, σ. 52.
- [84] Εκεί, σ. 68–73.
- [85] Εκεί, σ. 63.
- [86] Εκεί, σ. 73.
- [87] Longerich (όπως στη σημείωση 80), σ. 58.
- [88] Reuth (όπως στη σημείωση 80), σ. 104.
- [89] Hannes Leidinger/ Christian Rapp (2020): Hitler – Prägende Jahre. Kindheit und Jugend 1889–1914, Residenz. Βλ. επίσης: Brigitte Hamann (1998): Hitlers Wien: Lehrjahre eines Diktators, Piper.
- [90] Ό.π., σ. 152. Αναλυτικά: Brigitte Hamann (2010): Hitlers Edeljude: Das Leben des Armenarztes Eduard Bloch, Piper.
- [91] Meller et al (όπως στη σημείωση 17), σ. 124.
- [92] Εκτός από τα βιβλία που χρησιμοποιούνται στο παρόν κείμενο, βλ. Gerald Hüther (2003) [1999]: Die Evolution der Liebe. Was Darwin bereits ahnte und die Darwinisten nicht wahrhaben wollen, Vandenhoeck/Ruprecht; Mark Solms/Oliver Turnbull (2004): Das Gehirn und die innere Welt. Neuropsychiatrie und Psychoanalyse, Walter, σ. 138ff., 148; Michael Tomasello (2010): Γιατί συνεργαζόμαστε, Suhrkamp; Stefan Klein (2011) [2010]: Ο νόημα του να δίνεις. Γιατί η ανιδιοτέλεια κερδίζει στην εξέλιξη και δεν προχωράμε με τον εγωισμό, Fischer; Joachim Bauer (2015): Αυτοέλεγχος. Η ανακάλυψη του ελεύθερου βουλήματος, Blessing.

Επίσης, η ταινία ντοκιμαντέρ του Erwin Wagenhofer που κυκλοφόρησε το 2013 με τίτλο *Alphabet – Angst oder Liebe* (Αλφάβητο – Φόβος ή αγάπη) το απεικονίζει με συγκινητικό τρόπο (<http://www.alphabet-film.com/>).

[93] Όπως στη σημείωση 16, σ. 114 και επόμενες. Βλ. επίσης Bregman (όπως στη σημείωση 40), σ. 79 και επόμενες.

[94] Βλ.: https://duepublico2.uni-due.de/servlets/MCRFileNodeServlet/duepublico_derivate_00045266/05_Peglau_Autoritarismus.pdf.

[95] Βλ. επίσης <https://andreas-peglaue-psychoanalyse.de/andreas-peglaue-utopie-oder-dystopie-zitate-und-notizen-zu-china-mai-2020-bis-oktober-2021/>.

[96] Wilhelm Reich (2020): *Massenpsychologie des Faschismus*. Der Originaltext, Psychosozial, σ. 38, 40.

[97] Για παράδειγμα στο Andreas Peglau (2024): *Menschen als Marionetten? Πώς ο Μαρξ και ο Ένγκελς απέρριψαν την πραγματική ψυχή στη διδασκαλία τους* (<https://andreas-peglaue-psychoanalyse.de/menschen-als-marionetten-wie-marx-und-engels-die-reale-psyche-in-ihre-lehre-verdraengten/>), σ. 70–74 ή εδώ: <https://www.manova.news/artikel/rechtsruck-in-deutschland>.

[98] Wilhelm Reich (όπως στη σημείωση 96), σ. 195.

[99] Βλ. επίσης: <https://andreas-peglaue-psychoanalyse.de/psychische-revolution-und-therapeutische-kultur-vorschlaege-fuer-ein-alternatives-leben/>.

[100] Βλέπε: <https://hans-joachim-maaz-stiftung.de/hans-joachim-maaz/buecher-von-hans-joachim-maaz/>.

[101] Βλέπε επίσης <https://apolut.net/im-gespraech-andreas-peglaue/>.

[102] Erich Fromm (όπως στη σημείωση 75), σ. 395.

Τελευταία αναζήτηση των πηγών στο Διαδίκτυο: 14.5.2025

Παρακαλώ να αναφερθεί ως

Andreas Peglau (2025): Δεν είμαστε γεννημένοι πολεμιστές. Σχετικά με τις ψυχοκοινωνικές προϋποθέσεις της ειρηνικότητας και της «πολεμικής ικανότητας» (<https://andreas-peglaue-psychoanalyse.de/wir-sind-keine-geborenen-krieger-zu-psychosozialen-voraussetzungen-von-friedfertigkeit-und-kriegstuechtigkeit/>) Μετάφραση στα ελληνικά.

Η αναπαραγωγή και διανομή αυτού του άρθρου για μη εμπορικούς σκοπούς είναι ευπρόσδεκτη. Αδειοδοτημένο με άδεια Creative Commons (Αναφορά ονόματος - Μη εμπορική χρήση - Χωρίς επεξεργασία 4.0 Διεθνές, CC BY-NC-ND 4.0).